

İKİ SEVİYELİ OYUN ÖRNEĞİ OLARAK SANCAK KRİZİ*

Fuat Aksu**1

¹Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, TR, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tuğçe Kafdağlı Kuru²

²Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, TR, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZ

1936'da Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimini bırakma kararıyla 1921 Ankara Antlaşması'nın ve dolayısıyla İskenderun Sancağı'nın durumu tartışmalı hale gelmiştir. Türkiye bu durumda Sancak'ın, Suriye'ye bırakılmasını uygun bulmamış ve Fransa'dan özerk bir yönetimde olmasını talep etmiştir. Bu talebin tetiklediği Sancak Krizi'nde Türkiye'nin askeri kuvvet kullanma tehdidiyle desteklediği diplomatik girişimleri, Milletler Cemiyeti'nin kararları ve İngiltere'nin arabuluculuğuyla beraber Sancak önce bağımsızlığını kazanmış ardından Türkiye'ye ilhak olmuştur. Sancak Krizi'nin yönetim süreci, İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen uluslararası sistemdeki değişimden ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün kriz yönetimindeki baskın lider profilinden etkilenmiştir. Karar birimi olarak lider, kriz yönetim sürecinde Fransa ile uluslararası zeminde müzakere ederken ulusal zeminde de TBMM'yle doğrudan iletişim içinde olmuştur. Baskın lider profilinin kriz yönetiminde ön planda olmasına rağmen, yasama organı olarak TBMM kimi zaman yürütmenin sorumlu olduğu bir üst denetim mekanizması kimi zaman izlenen siyasanın dillendirildiği etkin bir araç olmuştur. Böylece yasama organı kriz yönetim sürecine dâhil olmuştur. Krizin barışçıl çözüm sürecinde ve liderin kararlaştırma sürecinde; rakibin ikna olması için kırmızı çizginin açık ifadesi, kararın mutabık olunmuş ulusal çıkara dayandırılması, kriz yönetiminde bazı stratejik hamleler ve anayasal zorunluluk sebepleri ile yasama organı olarak TBMM krizde özel bir işleve sahiptir. TBMM'nin krizdeki etkinliği, Türkiye'nin kriz yönetim sürecindeki başarısını olumlu yönde etkileyerek destekleyici unsur olmuştur. Bu çalışma iki seviyeli oyun örneği olarak Sancak Krizi'nde; yasama organının karar alıcı ile ilişkisinin sebeplerini, niteliğini ve bu etkileşimin Türkiye'nin kriz yönetim ve karar alma sürecine etkisi boyutuyla sonuçlarını analiz edecektir.

Anahtar kelimeler: Sancak (Hatay) krizi, iki seviyeli oyun, kriz yönetimi, baskın lider.

* Bu makale TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje No.: 112K172) Desteğiyle Hazırlanmıştır.

**Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 08.07.2020

Kabul (Accepted) : 24.12.2020

Basım (Published) : 31.12.2020

THE SANJAK CRISIS AS A CASE OF TWO-LEVEL GAMES

ABSTRACT

The 1921 Ankara Agreement and herewith the situation of Alexandretta Sanjak became controversial with the decision of France to abandon the mandate management in Syria in 1936. In this case, Turkey did not assent that leaving the Sanjak to Syria and demanded that it has an autonomous government from France. Into the Sanjak Crisis was triggered by this demand, on the occasion of diplomatic initiatives of Turkey that are supported by the threat of using military force, the League of Nations' resolutions, and the mediation of Britain; Sanjak firstly gained its independence after then was annexed to Turkey. The management process of the Sanjak Crisis was affected by the change in the international system that was moving towards the Second World War and the dominant leader profile of President Mustafa Kemal Atatürk in crisis management. While the leader, as a decision unit, negotiated with France on the international level during the crisis management process, it was also in direct communication with the Turkish Grand National Assembly (TGNA) on the national level. Although the dominant leader profile was at the forefront in crisis management, the TGNA, as the legislative branch, sometimes became a supervisory mechanism in which the executive was answerable to it, sometimes became an asset tool in which the policy followed expressed. Thus, the legislature got involved in the crisis management process. In the peaceful resolution process of the crisis and decision-making process of the leader; as a legislative branch, the TGNA has an asset function in the crisis due to the clear expression of the red line in terms of the persuasion of the opponent, the decision based on the agreed national interest, some strategic moves in crisis management and constitutional obligation reasons. The efficacy of the TGNA in the crisis was a supportive factor by influencing on Turkey's success in the crisis management process positively. This study will analyze the reasons and nature of the legislative branch's relationship with the decision-maker and the effects of this interaction on Turkey's crisis management and decision-making process in the Sanjak Crisis as a case of two-level games.

Keywords: Sanjak (Hatay) crisis, two-level games, crisis management, dominant leader.

GİRİŞ

1930'ların ikinci yarısı uluslararası siyasal sistemde dengelerin bozulduğunu ve devletlerin statükodan yana olanlar ve statükoyu değiştirmek isteyenler arasında bir tercihe zorlandığını gösteren gelişmelere sahne olmuştur. Bu süreçte Türkiye bir yandan Lozan Barış Antlaşması ile kurulmuş olan ahdi statünün devamını sağlamaya diğer yandan Lozan Barış Antlaşması'nda çözümleri ertelenen uyuşmazlıkları çözmeye, egemenliğine getirilmiş olan kimi kısıtları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. 1926 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla Musul Sorununu, 1930 yılında imzaladığı Ankara Antlaşmasıyla Yerleşikler Sorununu beklentilerini tam karşılamamış olsa da anlaşarak çözmüştür. Boğazlar'a ilişkin

düzenlemeler ve Sancak* (İskenderun, Antakya ve havalisi/Hatay) Sorunu ise ancak 1930'ların ikinci yarısında çözüme kavuşturulabilmiştir. Gerek Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi gerekse Misakı Milli sınırları içerisinde olduğu kabul edilen İskenderun-Antakya ve havalisinin anavatana katılması için yoğun bir çaba harcanması gerekmiştir. Türkiye her iki konuda da ahdi statüsünü ihlal edecek bir gelişmeye yol açmadan hukuki-siyasi argümanlarını dillendirerek, müzakerelerle bir sonuç elde etmeyi başarmıştır.

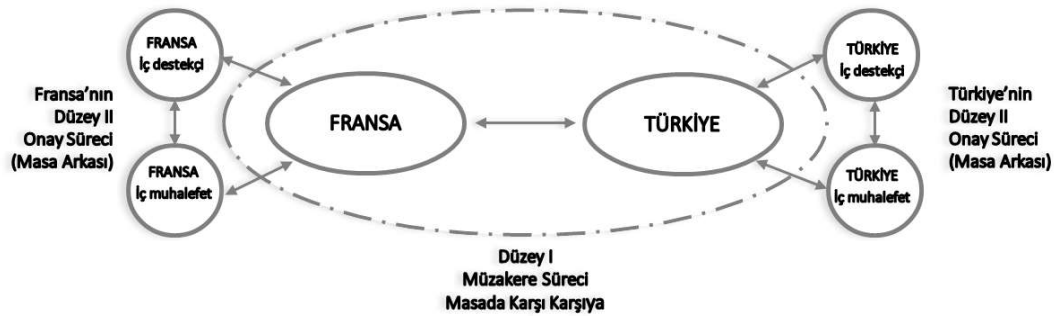
1936 yılında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine Montrö Boğazlar Sözleşmesi kabul edilmiş, 1939 yılında ise (Sancak) Hatay Türkiye'ye katılmıştır. Her iki konu da Türkiye'nin görüşleri ve çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulmuştur. Bu statü değişikliği barışçıl yöntemler ve müzakerelerle gerçekleştirilmiş olduğu için saldırgan-revizyonist bir dış politikanın sonucu olarak değerlendirilmez. Benzer şekilde, Türkiye'nin dış politikasındaki iki önemli konuda başarılı sonuç elde etmiş olmasında ülkedeki yapısal özelliklerin yanı sıra uluslararası sistem koşullarının etkili olduğu kolaylıkla söylenebilir. Öyle ki yaklaşan dünya savaşı öncesinde hem revizyonist hem de statükodan yana ülkelerle sınırdaş durumdadır. Türkiye'nin olası bir savaşta bu iki gruptan hangisinin içinde ya da yanında yer alacağına ilişkin senaryolar savaşın seyrinde dikkate alınmıştır. Türkiye'nin izlemiş olduğu siyasa ise belirgin bir şekilde kuvvet kullanılarak ulusal sınırların değiştirilmesine karşıdır. Dolayısıyla savaş yoluyla yeni bir statünün oluşturulması arzulandığında Türkiye'nin seçeneği önceden bellidir. Bununla birlikte Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına yönelik bir saldırı durumunda Türkiye savaşmaktan kaçınmayacağını da açıklamıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeleri kaygı ile izleyen Türkiye statükocu-revizyonist ayrışmanın her iki tarafıyla dengeleri gözetken bir ilişki içerisinde olmuştur. Birbirleriyle hasım durumda olan aktörle ikili işbirliği anlaşmaları gerçekleştirirken bir diğerinin tepkisini çekecek veya ilişkileri gelecek yükümlülüklerden de özellikle kaçınmıştır. Türkiye'nin bölgesel alt

* Osmanlı döneminde İskenderun Sancağı olarak anılan bölge, 1921 Ankara Anlaşması'nda "İskenderun bölgesi" olarak anılmıştır. 1936 yılında Türkiye ve Fransa ile krizin tetiklenmesi sonrasında Mustafa Kemal Atatürk, bölgeye İskenderun yerine Hatay denilmesini ve "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti"nin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirilmesini istemiştir. Milletler Cemiyeti'nde ise ayrı bir varlık statüsü verildiğinde ise ismi "Sancak" olarak geçmiştir. Çalışma içerisinde bölgenin ismi resmi kaynaklarda, şahısların konuşmalarında hangi isimle kullanılmışsa o haliyle verilecektir. Çalışmanın geri kalanında ise Hatay Devleti kurulana kadarki süreçte bölgenin ismi için İskenderun veya İskenderun Sancağı kullanılacak "ayrı bir varlık" statüsüne karşılık ise Sancak ismi kullanılacaktır.

sistemde revizyonist eğilimler içerisinde olan İtalya'yla sınırdaş olması, Bulgaristan'ı Balkan Antantı'na katılmaya ikna edememesi karşısında güvenliğini sağlamak için statünün korunmasından yana olan ülkelerle işbirliği içerisinde olması anlaşılabilir bir olgudur.

Bu çalışmada savaş öncesi evrede Sancak sorununun nasıl çözüldüğü ve Türkiye'ye katılma süreci analiz edilecektir. Çalışmada karar biriminin söz konusu olaya ilişkin siyasasını oluştururken iç kısıtlar ile uluslararası kısıtlar arasında nasıl bir denge gözetmiş olduğundan yola çıkılacaktır. Öyle ki Türkiye'deki siyasal karar birimi yalnız bölgesel-uluslararası sistemdeki denge değişikliklerini değil aynı zamanda kendi içindeki etkilerini ve muhatabı Fransa'nın da iç gelişmelerini dikkate alarak hareket etmiştir. Bu ise söz konusu müzakere sürecini Putnam'ın iki seviyeli oyun teorisi ile açıklamamızı kolaylaştıracaktır.

Putnam'a (1988) göre herhangi bir müzakere-pazarlık sürecinde müzakereciler bir uzlaşmayı sağlamaya çalışırlar. Çoğu kez müzakereciler uzlaşma sağladıkları noktaların hedeflenen yararı sağladığına ulusal karar yapısını ikna etmek zorunda kalır. Müzakerecinin başarısı kendisine verilen talimatların sınırları içerisinde hareket ederek her iki tarafı da memnun eden bir çözüme ulaşılması ile ölçülür. Müzakereci eğer doğrudan nihai karar birimi pozisyonunda değil ise müzakereler sırasında kendisine verilen yetki ve talimatların sınırlılıkları içerisinde hareket eder. Talimatlarda yer almayan bir olasılık ortaya çıktığında ise ülkesindeki karar yapısını gelişmelerden haberdar ederek yeni talimatlar verilmesini bekler. Talimatların dışında hareket ederek varılmış bir uzlaşımın içeride kabul edilmesi ve yürürlüğe sokulması mümkün değildir.

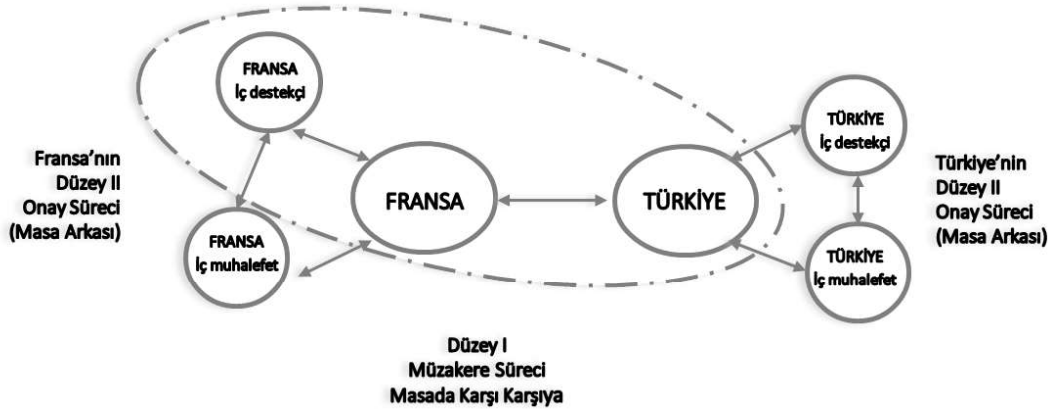
Şekil 1. Türkiye-Fransa Arasında İki Seviyeli Oyun

Kaynak: Sebenius, 2013, s.10'daki şekil 1'den uyarlanmıştır.

Bazı durumlarda nihai karar biriminin müzakerelerde kabul ettiği bir uzlaşımın içeride yoğun eleştirilerle karşılaşması, hatta uzlaşımın yürürlüğe girmesine direnç olduğu görülür. Bu durumda nihai karar birimi olan müzakerecinin hükümette kalması da zorlaşır. Bu nedenle diplomatik-siyasi müzakerelerde her düzeyde müzakereci sınırlılıkları çerçevesinde hareket

etmek zorunda kalır. Bu yönüyle müzakerecinin müzakerelerdeki gücünün kabul edebilecekleriyle reddedecekleri arasındaki belirsizlikte şekillenmektedir. Demokratik bir sistemde siyasal kararlaştırma görev, yetki ve sorumluluğunu elinde bulunduran hükümetin yasama tarafından denetlenebilirliği göz önünde bulundurulduğunda devlet adına muhatabıyla müzakerelere giren temsilcinin bu yapısal özelliği yararlı bir araç olarak kullanması mümkündür.² Bunun istisnası ise otoriter yönetimler-kapalı rejimlerdir. Otoriter yönetimlerde nihai karar biriminin müzakereci sıfatıyla yer aldığı bir toplantıda alınan kararın beklenen yararı sağlayıp sağlamadığını sorgulamak dahi mümkün olmayabilir. Bu tür yönetimlerde nihai karar biriminin kararını sorgulayacak, eleştirecek bir yasama gücü, muhalefet ve kamuoyu çoğu kez bulunmadığından nihai karar birimi kararını istediği gibi esnetebilme olanağına sahiptir.

Diğer yandan pek çok müzakerede müzakereci bir yandan kendine verilen talimatların sınırlılıklarını dikkate alarak hareket ederken diğer yandan muhatabının dikkate almak zorunda olduğu kısıtlarını da göz önünde tutar. Bazı durumlarda tıkanan müzakereleri sürdürebilmek için muhatabına esneklik sağlayacak seçenekler sunarak müzakerelerin sürmesine ve ortak bir uzlaşa yaratılmasına katkıda bulunulur.³

Şekil 2. İki Seviyeli Oyun Müzakerelerinde Türkiye'nin Fransa İç Müzakerelerine Desteği

Kaynak: Sebenius, 2013, s. 12'deki şekil 2'den uyarlanmıştır.

² Müzakereci pazarlıklar sırasında hükümetin karşı tarafın önerisini kabul etmesi durumunda bunu parlamentonun kabulüne sunmakta zorlanacağını, sunsa bile parlamentonun beklentileri karşılamayan bir uzlaşa-anlaşmayı onaylamayabileceğini dillendirdiği durumlara sıklıkla rastlanabilmektedir. Lozan Konferansları sırasında İsmet İnönü'nün bu olasılığı-gerçeği sıklıkla ileri sürdüğü bilinmektedir.

³ Bu konuda bkz.; Sebenius, 2013.

Bu durumda müzakerenin tarafları uyuşmazlığın çözümünü sağlayacak nihai hedefe ulaşabilmek için işbirliğine girmeyi tercih edebilirler. Örneğin taraflardan birinin ikinci seviyede (içeride) karşılaşmış olduğu ve müzakerelerin seyrini olumsuz etkileyecek bir gelişme karşısında daha önce direnç gösterdiği bir konuda politikasını değiştirmesi veya tırmanmaya yol açacak davranıştan kaçınması, yepyeni bir öneriyle tıkanıklığı aşması, çözüme muhalif görüşlerin iknasını sağlayacak girişimleri birlikte gerçekleştirmeleri mümkündür. Kuşkusuz böyle bir durumun başarılı olabilmesi için her iki müzakereci tarafın da uyuşmazlığın çözülmesi gerektiğine inanmaları ve karşı tarafın duyarlılığını, sınırlılıklarını doğru anlıyor olması gerekir. Sebenius (2013), ABD ve NATO'nun Perestroika ve Almanya'nın birleşmesi sürecindeki müzakerelerde muhataplarını içeride zora sokmaktan kaçınmalarını bu duruma örnek göstermektedir. ABD ve NATO söz konusu süreçte aşağıdaki siyasaları izleyerek müzakerecilerle dolaylı doğrudan destek olmuşlardır:

- Muhatap müzakerecinin ülkesinde iç sorunlara yol açabilecek davranışlardan kaçınmak,
- Muhatap müzakerecinin kendi ülkesindeki muhalefeti ikna çabalarına destek olmak,
- Muhatap müzakerecinin kendi ülkesinde iç politika amaçlı söylemlerine karşılık vermeyerek tırmandırmadan kaçınmak,
- Müzakere masasındaki muhataplarla doğrudan işbirliği içerisinde olmak.

Putnam (1988), müzakereler sırasında müzakerecinin birbiriyle etkileşim içerisinde iki seviyeli bir oyun oynadığını ileri sürer; Birinci seviyede uzlaşmaya ulaşmak için müzakereciler arasında yürütülen pazarlıklar yer alırken ikinci seviyede ise müzakerecilerin üzerinde uzlaştıkları anlaşmayı onaylayıp onaylamamak konusundaki tartışmalar yer alır. Putnam'ın da belirttiği üzere ikinci seviyedeki tartışmalar birinci seviyede yürütülen müzakere sürecini önemli ölçüde etkiler. Birinci seviyede kabul edilen bir müzakerenin ikinci seviyede reddedilmesi her zaman mümkündür.⁴ Tam da bu nedenle müzakerede bulunanların

⁴ Nitekim daha Lozan Barış Antlaşması imzalanmadan önce 1921 yılında Londra'ya giden Bekir Sami Bey'in Fransa ile imzalamış olduğu 11 Mart 1921 tarihli anlaşma buna örnektir. Fransa ile TBMM Hükümeti arasında çatışmaların sonlandırılması ve sonrasında kurulacak ilişkileri düzenleyen anlaşma gerek Bekir Sami Bey'e bu konuda bir yetki verilmediği gerekse anlaşmanın içeriğinde Meclis'in duyarlılıklarını dikkate almadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Yakın dönemde bir başka örnekte ise İsviçre'nin arabuluculuğunda Türkiye ve Ermenistan temsilcileri tarafından 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ve "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Söz konusu protokoller her iki ülkede de onaylanmalarının uygun bulunması için parlamentolarına sunulmuştur. Protokoller Ermenistan'da anayasaya uygunluk açısından inceleme sürecine

müzakere sürecinden beledikleri yararı elde ettiklerine dair bir uyumluluğun sağlanması gerekir ki taraflar arasında çatışmadan kaçınılabilmiş olsun.

Bu makalede Türkiye'nin Fransa'yla Sancak'ın kaderine ilişkin olarak gerçekteşirmiş olduğu müzakereler iki seviyeli oyun yaklaşımı bağlamında irdelenecektir. Türkiye'deki siyasal karar biriminin izlemiş olduğu müzakere araç ve yöntemleri karşılıklı etkileşim içerisinde olan iki boyutu/düzeyi dikkate aldığı ölçüde başarılı sonuç üretmiştir. Dolayısıyla söz konusu uyuşmazlık iki ülke arasında doğrudan bir silahlı çatışmaya dönüşmeden barışçıl yöntemlerle yeni bir ahdi statüye kavuşturulmuştur.

Yasamanın dış politika kararlarına müdahilliliğinin sebepleri, iki seviyeli oyunun kuralı gereği hem uluslararası zemini ilgilendirir hem de ulusal zemini ilgilendirir. Uluslararası alanla ilgili sebep, karar biriminin müzakere sürecinde rakibe ulusal güç tarafından desteklendiğini gösterme isteği olarak açıklanabilir. Bunun karar birimine iki faydası vardır. Birincisi karar biriminin desteklendiği güçlü ve kararlı hükümet profilinin müzakerelerde karşıdan gelecek baskıyı azaltıcı etkisi olmasıdır. Diğeri ise müzakere aşamasında karar birimi, rakibin talep ettiği tavizlerin verilemeyeşini ulusal çıkara dayandırdığında, bunun ulusa ve haliyle meclise kabul ettirilemez olduğunu söyleyerek talepleri reddettiğinde kırmızı çizgisinin tutarlılığı ve kararlılığı açık şekilde ifade edilmiş olur (Iida, 1993, 405-406).

İki seviyeli oyunun oynanmasında ulusu ilgilendiren sebeplere baktığımızda ise karar biriminin kararların meşruiyetini sağlama isteğini görürüz. Bu meşruiyet meselesi hem kararın uygulanma aşamasında karar yapısındaki iletişimin açıklılığı açısından önemlidir hem de siyasi sorumluluğun paylaşılması açısından önemlidir. Ulusa dair bir diğer boyut da, uluslararası antlaşmaların uygun bulunması, tezkereler gibi konularda yasamanın görev ve yetki alanına giren anayasal zorunluluktur.

Bu çalışma Cumhurbaşkanı'nın kriz yönetim sürecinde Fransa ile müzakere edilirken TBMM ile etkileşiminin neden, nasıl olduğuna ve hangi sonuçlara sebep olduğuna açıklık getirecektir. Bunun için öncelikli olarak uluslararası sistemin etkileri ve krizin tetiklenme süreci ile ilgili gelişmeler aktarılacaktır. Ardından kararlaştırma sürecinde baskın lider rolünün nasıl olduğu ve kriz yönetimindeki etkisi anlatılacaktır. Son olarak ise çalışmanın temel hedefi olan yasama organı olarak TBMM'nin krizde ulusal pazarlık alanı olduğu ve

sokulmuş, Anayasa Mahkemesi'nin kararları sonucunda önce onay süreci askıya alınarak 2018 yılında ise Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan tarafından hükümsüz olarak ilan edilmiştir.

bu pazarlık sebebiyle krize yasamanın müdahil olma durumunun nedenleri, yöntemi ve Sancak Krizi yönetimine etkileri analiz edilecektir.

MÜZAKERELER İÇİN ARKAPLAN

Suriye'deki Araplar, Irak'ın İngiliz manda yönetiminden bağımsızlığını kazanması sonrasında Fransızlardan bağımsız olmak için gösteriler düzenlemekte ve girişimlerde bulunmaktaydı. 1936 yılında Fransa, diğer manda yönetimlere örnek teşkil etmesine sebep olacağından endişe duyan Fransız muhafazakâr kesimin muhalefetine rağmen Suriye'ye bağımsızlık verecek bir ön anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma Fransa meclisinde hiçbir zaman onaylanmayacaktır. Suriye'ye verilecek bağımsızlık, 1921 Ankara Anlaşması ile Fransızlara bırakılan Suriye toprakları içerisindeki İskenderun'un statüsünü ilgilendirmekteydi. Burada bulunan Türk nüfusu ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen Türkiye sınırları içerisine alınamamış toprak parçası olması sebebiyle Türkiye için oldukça önemliydi. 1921 Ankara Anlaşması imzalanırken dönemin koşulları gereği İskenderun geçici olarak Türkiye'nin sınırları dışında bırakılmak zorunda kalınmıştır. Anlaşmanın uzun bir müzakere süreci olmuş, Fransızlar ciddi taleplerde bulunmuş ancak bağımsızlık temeline zarar verecek tavizler için kırmızı çizgi çekilirken İskenderun konusunda direnç biraz düşürülmüştür.⁵ Çünkü güney sınırının belirlenerek sınırın güvenli hale gelmesi, bunun özellikle diplomatik yollardan yapılması ve bir Avrupa devletinin Misak-ı Milli'yi tanımasını sağlamak gerekli görülmüştür.

1921 Ankara Anlaşması sonrasında Fransa ile Türkiye arasındaki anlaşmada İskenderun'un statüsü konu olmuşsa da Fransa'nın manda yönetimini bırakma girişimi ile Suriye topraklarında kalan İskenderun'un kaderi 1936 yılı itibariyle önemli gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır.⁶ Bu değişimi sadece Fransa'nın manda yönetiminden ayrılmak istemesiyle açıklamak yetersiz olacaktır. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermesinde Avrupa'da yaşanan güç değişimleriyle uluslararası sistemdeki değişim büyük ölçüde etkili olmuştur. Uluslararası gelişmeler İskenderun'a -sonra verilecek ismiyle Hatay'a- bağımsızlık ve hatta Türkiye'ye ilhak olmasını sağlamıştır. Fakat uluslararası gelişmelerin

⁵ 1921 Ankara Anlaşması'nın müzakere süreci detayları için bakınız: Yavuz, 1992.

⁶ "1926 Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi" detayları için bakınız: Soysal, 1989, 281-303.

yanında Türkiye'nin kuvvet kullanma tehdidi ile desteklediği kriz yönetimini içeren diplomasi hamleleri meselenin barışçıl çözümünü getirmiştir.

BİRİNCİ SEVİYE: SANCAK KRİZİNİN TETİKLENME SÜRECİ VE GELİŞEN OLAYLAR

20 Ekim 1921 Ankara Anlaşması ile İskenderun Sancağı Fransız mandasındaki Suriye'de kalmıştır. Ankara Anlaşması'nın 7. maddesi İskenderun bölgesinin özel statüde olacağını belirtmiştir (Soysal,1989, 51). 1926 yılında imzalanan Türkiye- Fransa Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi de Ankara Anlaşması'nın 7. maddesinin göz önünde bulundurulacağına değinmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973, s. 158). Bu antlaşma sonrasında taraflar arasındaki ilişkilerin iyi seyriyle birlikte Sancak Türklerinin haklarında anayasal iyileştirmeler yapılmıştır. Ayrıca daha rahat bir alan bulan Sancak'taki Türklerin örgütlenme girişimleri Fransa tarafından da desteklenmiştir. Fakat Fransa'nın desteğinde Türkiye ile iyi ilişkiler kurma arzusunun yanı sıra Şam yönetimine karşı Sancak'ı koz olarak kullanmak istemesi de etkili olmuştur. Irak'ın bağımsızlık kazanmasından sonra Suriye'de bağımsızlık için harekete geçen Araplar Sancak ile tehdit edilmekteydi.

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanması ile Suriye'nin de bağımsızlık talebi olacağı gündeme geldiği dönemde, Araplar bu yönde girişimlerde bulunurken Türk nüfus bu faaliyetlere katılmıyordu (Melek, 1986, 23). 1934'te Gaziantep valisinin Sancak ziyaretinin Sancaklı Türkler tarafından coşkuyla karşılanması bölge halkının farklı talepleri olduğunun işaretini vermiştir. 9 Eylül 1936 tarihinde Suriye ile Fransa arasında Dostluk ve İttifak Anlaşması parafe edilmiştir. Bu anlaşmanın 8. maddesine göre Suriye Millet Meclisi'nin anlaşmayı onaylamasını izleyen 3 yıl içinde Suriye MC üyesi olacak ve Fransa sahip olduğu mandater sıfatından kaynaklanan tüm hak ve yükümlülüklerini Suriye'ye devredecektir. Anlaşma Sancak'ın statüsüne bir düzenleme getirmemektedir. Aynı zamanda Fransa'nın imzaladığı ve Suriye'yi ilgilendiren antlaşmaların tasarrufunu Suriye'ye bırakmaktaydı. Bu durum Sancak'ın statüsü ve Sancak'taki Türkler ile ilgili olarak Türkiye'yi endişelendirmiştir. Fransa 26 Eylül'de Suriye'yle imzalamış olduğu anlaşmayı Milletler Cemiyeti'nin gündemine taşımıştır. Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verdiği bir notayla Suriye ve Lübnan'la imzalanan anlaşmanın bir benzerinin de Sancak bölgesiyle yapılmasını istemiştir (Cumhuriyet, 1936, 1).

1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılışı sırasında Cumhurbaşkanı Atatürk bir konuşma yaparak konuyu Meclis'in gündemine getirerek “*milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. ...kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur*” demiştir. 2 Kasım 1936 tarihinden itibaren hem uluslararası hem de ulusal düzlemlerde seyrinin değiştiği görülmektedir. Ulusal düzlemde İskenderun-Antakya ve havalisinin adı “Hatay” olarak değiştirilerek yerelde hızlı bir örgütlenmeye gidilirken uluslararası alanda ise konunun barışçıl yöntemlerle çözümüne odaklanılır.⁷ Türkiye konuyu Milletler Cemiyeti'nin olağanüstü toplantısında ele almak üzere başvururken bu konunun 1921 ve 1923 anlaşmaları gereğince şarta bağlı olarak terkedilen İskenderun, Antakya ve havalisinin akıbeti hakkında Türkiye ile Fransa arasında bir uyuşmazlık olduğunu belirtmiştir. Milletler Cemiyeti Meclisi'nde görüşülmek üzere iki konudan söz etmiştir. Bunlardan ilki hürriyet ve canları tehdit altında bulunan Sancak ahalisinin emniyetini sağlamak için acil önlemlerin alınması, diğeri ise söz konusu bölgenin (İskenderun, Antakya ve havalisinin) akıbeti hakkındaki Türk-Fransız uyuşmazlığının esasının görüşülmesidir.⁸ 10 Kasım 1936'da Fransa Türkiye'nin isteklerinin, Suriye'nin bölünmesine sebep olacağı için kabul edilemeyeceğini ve konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiştir (Aydın Tarihi, 1936, 92-94).⁹ Türkiye'nin de onayı ile sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Milletler Cemiyeti, konu ile ilgili olarak İsveçli Rickard Sandler'i raportör olarak görevlendirmiş ve bir gözlemci heyetini İskenderun'a göndermiştir. Sandler, 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'ne konu ile ilgili bir raporunu sunmuştur. Bu rapora göre; İskenderun Sancağı içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı olurken; kendine özgü bir anayasayla idare edilen “*entite distincte-ayrı bir varlık*” olacaktır. Suriye, Milletler Cemiyeti Konseyi'nin izni olmaksızın Sancak'ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktır. Ayrıca, Sancak'ta resmî dil Türkçe olacak, Sancak'ın statüsü ve anayasasına uyulmasını Milletler Cemiyeti Konseyi adına denetlemek üzere Sancağa

⁷ Ayrıntılar için bkz; Sökmen, 1992; Melek, 1986; Tekin, 2015; Güçlü, 2001; Ada, 2005.

Bu süreçte istihbarat örgütünün de süreçte önemli bir görev üstlenmiş olduğu söylenebilir; Ayrıntılar için bkz.; Pehlivanlı, 1998, 159-205.

⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekili Tarafından Cenevre'de Milletler Cemiyeti Genel Sekreterine 8 Kânunuevvel 1936 Tarihinde Çekilen Telgraf” için bkz.; Davaz, 1936, 6.

⁹ Krizin tarafları Türkiye ve Fransa'nın uyuşmazlığa yüklediği anlam ve uyuşmazlığın çözümüne yüklediği anlam için bakınız: *Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri*

Fransız uyruklu bir delege atanacak ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nde Sancak'la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti (Ayın Tarihi, 1937, 95-97).

20 Şubat 1937'de Sandler raporu gereği Milletler Cemiyeti'nin oluşturduğu uzmanlar komitesi ile Sancak için bir anayasa taslağı oluşturulmuş ve seçim yöntemi belirlenmiştir. Sandler raporu sonucunda oluşturulan Sancak'ın statüsü, sınırları ve anayasasını belirleyen metinler 29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti'nde onaylanırken Türkiye ve Fransa Cenevre'de Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma'yı imzalamıştır.¹⁰

Sancak'ın statüsünün ayrı bir varlık olarak Milletler Cemiyeti tarafından belirlenmesi ve Fransa ile Türkiye arasında anlaşmanın imzalanması Suriye tarafında protesto ile karşılık bulmuştur. Suriye Başbakanı Cemil Mardam İskenderun Sancağı'nın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu savunmakta ve Fransa'yı suçlamıştır.

Suriye'nin itirazına rağmen Sancak'ta seçim sürecine gidilmiş, süreci Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilen Thomas Reid (İngiliz) başkanlığındaki Seçim Komitesi yürütmüştür. Komitenin Fransız yetkililerle birlikte hazırladığı düzenlemeleri Türkiye kendisine danışılmadığı gerekçesiyle Milletler Cemiyeti'ne bildirerek reddetmiştir. Ayrıca, Türkiye Fransa'nın tutumunu protesto etmek amacıyla Fransa ile imzaladığı 1930 Dostluk, Uzlaştırma ve Hakemlik Anlaşması'nı iptal ettiğini 29 Aralık 1937'de Fransa'ya bildirerek krizi tırmandırmıştır. Türkiye, krize yüklediği anlam dahilinde yapabileceklerinin sınırlarını göstermek için caydırıcı unsur olarak güney sınırına 30.000 asker yığmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, güney illerde askeri birlikleri denetlemeye gitmiş ve Türkiye askeri güç kullanma tehdidinin desteğiyle kararlılığını açık şekilde ifade etmiştir.

Fransa bu gergin durumun daha fazla devam etmesini istememekteydi. İngiltere de Avrupa'daki ve Akdeniz gelişmelerden dolayı Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirilmesinden yana olduğu için krize üçüncü taraf olarak müdahil olmuştu ve Fransa üzerinde baskı kurmaktaydı. Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Fransa tavrını yumuşatmak zorunda kalmış ilişkileri yumuşatan bir adım olarak Sancak'ın Fransız Vali'sini görevden alıp yerine bir Türk Vali atamıştır (Armaoğlu, 2007, 350). Diğer taraftan, Türkiye ile Fransa, 20 Haziran 1938'de ikili görüşmelere başlamış ve Milletler Cemiyeti'ne Seçim Komisyonu'nun

¹⁰ İskenderun Sancağı'nın ayrı varlık olarak hukuksal statüsünü belirleyen ve Milletler Cemiyeti'nde kabul edilen metinler: İskenderun Sancağının Sınırları, Sancak Statüsü, Sancak Anayasası. Detayları için bakınız: Soysal, 1989, s. 531-581; "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma", Soysal, 1989, s. 581-589.

alışmalarını durdurmasını istemiştir. Milletler Cemiyeti tarafların talebini onayladıktan sonra seçim komisyonu 29 Haziran 1938’de Sancak’tan ayrılmıştır.

4 Temmuz 1938’de Fransa ve Türkiye arasında imzalanan askeri anlaşma ile gerginliğin seviyesi bir seviye daha düşürülmüştür. Anlaşma gereği bölgeye eşit oranda Fransız ve Türk askeri kuvveti giriş yapmıştır. Olayların hızlı gelişmesi sebebiyle parlamentolarda onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyecek olan bu anlaşma, taraflardan birine bir saldırı durumunda öteki tarafın tarafsız kalmasını düzenlemektedir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 288). Bu süreçle beraber Hatay’da 22 Temmuz’da başlayan seçimler tamamlanmış ve 2 Eylül 1938’de açılan ilk meclis Abdülgani Türkmen’i Meclis Başkanı, Tayfur Sökmen’i Cumhurbaşkanı ve Abdurrahman Melek’i Başbakan seçmiştir. Aynı gün Türk bayrağına benzer bir bayrak tespit ederken o güne kadar Sancak olarak anılan ismini Hatay olarak değişirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 288).

Hatay bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye ile sürekli yakın temas içerisinde olmuştur. Türkiye, Hatay’a para yardımı yapmış ve Hatay ürünlerine gümrüğü kaldırmıştır. Hatay Hkmeti de Türkiye’den gelenlerin pasaportsuz olarak Hatay’a girmesini kabul etmekteydi. Hatay’daki yeni yönetimin ilk uygulamalarından biri de manda dönemi yöneticilerini görevlerinden alarak, yerlerine Türk uyruklu ve CHP’ye yakın kişileri getirmek olmuştur (şener, 2018, 166). Hatay Devleti dışışlerinde Suriye’ye bağlı bir statdeydi. Fakat Hatay dışışlerini Suriye üzerinden değil doğrudan Türkiye Dışışleri üzerinden yürütmeye karar vermiştir (Melek, 1986, 69-70). Türkiye ve Hatay arasındaki ilişki içerisinde taraflar ilhaktan hiçbir zaman söz etmemişse de emareleri açıkça ortadır. Hatay Başbakanı Abdurrahman Melek’in yorumuyla; kendinin Gaziantep’ten, Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen’in Antalya’dan 1939 Mart seçimlerinde milletvekili seçilerek TBMM’ye girmeleri, Hatay’ın Türkiye’ye ilhak edilmek üzere olduğu kanaatini kuvvetlendirmişti (Melek, 1986, 80-81).

Fransa’nın tavrı Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararı almasını kabul etmeyeceği yönünde idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın ayak sesleriyle beraber Akdeniz’in güvenliği için Türkiye’ye duyulan ihtiyaca özellikle İngiltere önem vermekteydi. İngiltere, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu ve işbirliği için yapılan görüşmelere Fransa’nın da katılmasını istiyordu. Fransa da bu ikili görüşmelere katılmak istediği için ve İngiltere’den de gördüğü baskıyla tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü Türkiye bu görüşmelere Fransa’nın katılmasını, Hatay’ın durumuna bağlamıştır. Böylelikle Fransa’nın Hatay’ın Türkiye’ye

katılmasını açıkça kabul ettiği metin ise Fransa ve Türkiye arasında imzalanan 23 Haziran 1939 tarihli ‘‘Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorununun Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma’’ olmuştur. Bu anlaşmaya göre Fransa Hatay’ın Türkiye’ye katılımını kabul etmiş ve Hatay vatandaşlarının Türkiye’ye katılımı ile kendiliğinden Türk vatandaşı olduğunu kabul etmiştir.¹¹ 23 Haziran 1939 tarihinde Hatay Meclisi yaptığı toplantıda Türkiye’ye katılma kararı almıştır. TBMM, Hatay’ın Türkiye’ye katılma kararını 7 Temmuz 1939’da yaptığı görüşme sonucunda çıkardığı kanun ile kabul etmiştir (Resmi Gazete, 1939, 8). Fransa ile Türkiye arasında tetiklenen kriz, Hatay’ın Türkiye’ye katılması ve Fransa’nın bu statüyü kabul etmesi ile sona ermiştir.

Türkiye-Fransa Müzakerelerinde Uluslararası Koşulların Etkisi

1930’larla birlikte Avrupa devletlerindeki iktidar değişimleri I. Dünya Savaşı sonrası kurulan dengenin bozulmasına giden süreçte ilk işaretler olmuştur. İtalya’da Mussolini, Almanya’da Hitler’in iktidara gelmesiyle yükselen faşizm ile beraber Avrupa’da revizyonist blok oluşmaya başlamıştır. 1929 ekonomik buhranının etkileri sonrasında Versailles Antlaşması’nın katı yaptırımlarına sıkışmış Almanya ve yanında Mussolini’nin yönettiği faşist İtalya revizyonist bloku oluştururken diğer tarafta ise dengelerin devamını isteyen statükocu İngiltere ve Fransa vardı.

Revizyonist bloktan Almanya’da iktidara gelen Hitler’le bir birlikte Almanya’nın dış politikasında önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Bu değişimleri Armaoğlu üç maddede özetler (Armaoğlu, 2007, 241): 1) Versailles’in ağır maddelerinden kurtulmak, 2) ‘‘*Ein Volk, Ein Reich*’’ (Bir Millet, Bir Devlet!) sloganıyla Almanya toprakları dışında yaşayan Almanları tek devlet altında toplamak, 3) *Lebensraum* (hayat sahası) politikası ile yayılcı-empyralist dış politika ile topraklarını genişletmek. Hitler Versailles’in silahsızlanma ve Almanya’ya çizdiği sınırlardan memnun değillerdi. ‘‘*Ein Volk, Ein Reich*’’ söylemi ile ‘‘*lebensraum*’’u genişletmek için öncelikle bu antlaşmanın bağlayıcılığından kurtulmak gerekiyordu. Hitler’in bu eğiliminden kıta Avrupası’ndaki dengelerin bozulmasıyla ilk zarar göreceğülke olarak Fransa oldukça endişeliydi. Sovyetler Birliği ise Nazi iktidarının komünist milletvekillerine açtığı soruşturmalar sebebiyle açıkça görülen komünistlere duyduğu antipatiden tedirgin olmaktaydı. Ayrıca 1932’de Japonya’nın Mançurya’yı işgal

¹¹ Bahsi geçen antlaşmanın maddeleri için bakınız: T.C. Dışışleri, 1973, 183-186.

ederek Sovyetler'e mekânsal olarak yaklaşması da Sovyetler'in iki tehdit arasında kalması anlamına gelmekteydi. Bu durum ortak paydada buluşan Fransa ve Sovyetler'i anlaşmaya götürmüştür. Bu süreçte Hitler Fransa ile anlaşmazlık içinde olduğu Saar bölgesini topraklarına katılmış, 1933 yılında Milletler Cemiyeti'nden çekilmiş ve ordusunu gizlice silahlandırmaya başlamıştır. Ancak 1935 yılında Versailles'in askerliği sınırlandıran hükümlerini feshettiğini açıklaması ile Nazi iktidarının niyeti kesin bir şekilde ortaya çıkmış oldu. Bu durumdan endişe duyan İngiltere ve Fransa Hitler'in bu hamlesini protesto ettiler. Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanan Stresa Antlaşması Nazi Almanya'sına karşı ortak bir cephe oluşturmayı ve Locarno Paktı'na bağlılığı vurgulamayı amaçlıyordu. Fakat kısa bir süre sonra İngiltere yatıştırma politikası ile Almanya ile Almanya'nın deniz kuvvetlerini sınırlandıran bir antlaşma imzalamıştır. İngiltere'nin yatıştırma politikasından memnun olmayan Fransa ve İngiltere'nin uzaklaşması Almanya'nın işine yaradı, güçlendi ve İtalya'yı da yanına çekmeyi başardı. İtalyan sömürgesi Eritre ve Somali'nin Habeşistan ile yaşadığı sorunlar neticesinde İtalya Habeşistan'ı ilhak etmiştir. Akdeniz'e karşı "*Mare Nostrum*" (Bizim Deniz) yaklaşımında olan İtalya'nın Habeşistan'ı işgali özellikle İngiltere için önemli bir tehdit oluşturuyordu. Çünkü İtalya böylece Nil'in önemli bir kısmını kontrol altında tutmuş ve Akdeniz'de üstünlüğü bulunan İngiltere'nin rakibi olmuş oldu. İtalya gözlerin Almanya üzerinde olmasından faydalandığı gibi Hitler'de gözler Habeşistan'a çevrildiği esnada Ren bölgesinin askersizleştirilmesine ilişkin Versailles'in hükmünü feshetti. Bu süreçte Alman ve İtalyan yakınlaşmasıyla Berlin-Roma Mihveri'nin kurulmuş oldu.

1938'e gelindiğinde ise Almanya bir kere teşebbüs edip başarısız olduğu Avusturya'yı ilhak etme eylemini yeniledi ve bu kez başarılı oldu. Diğer taraftan Avrupa'da iki önemli daha gerçekleşmekteydi. Birincisi İspanya'daki iç savaş ikincisi ise Çekoslovakya'nın dağılmasıydı. Çekoslovakya'nın parçalanması sırasında gelişen olaylarda İngiltere, Çekoslovakya ile dostluk antlaşması olan Sovyetleri uzak tutmuştur. Sovyetler Birliği İngiltere'ye olan güvenini kaybetmiş ve 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamıştır. Cephesini küçülten Hitler'in 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmesi ve 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Avrupa ve Akdeniz’de Revizyonist Eğilimlerin Yükseliş ve Sancak Krizi

İkinci Dünya Savaşına giden süreçte Türkiye jeopolitik konumu gereği oldukça önemli bir konuma sahip olması sebebiyle Avrupa’daki revizyonist-statükocu çekişmesinin tarafları Türkiye’yi yanlarına çekmeye çalışmıştır (Oran, 2014, 242). Türkiye ise uzun bir süre güçleri dengelemeyi tercih etmiştir. İngiltere-Fransa, Almanya-İtalya ve Sovyetler Birliği arasında aktif ama birini ön plana çıkarmayan dengeleme politikası izlemiştir (Oran, 2014, 253). Bu süreçte İngiltere ve Fransa ile birçoğu Lozan Antlaşması’ndan kalmış olmak üzere meselelerini (Lozan’da çözülemeyenler Musul meselesi, Sancak meselesi, Osmanlı Borçlarının tasfiyesi, Lozan dışında ortaya çıkan mesele Lotus-Bozkurt davası) çözmeye çalışacaktır. Ayrıca Lozan’daki Boğazlar rejiminden memnun olmayan Türkiye yeni bir savaş ihtimaline karşı Boğazları güçlendirmek istemiştir. Boğazlar’ın Lozan’daki rejimini değiştirmek üzere giriştiği birtakım diplomatik girişimlerden sonra 11 Nisan 1936’da ilgili devletleri toplantıya çağırıldı ve 22 Temmuz 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Montrö’nün imzalanması Avrupa’da kırılmaların yaşandığı dönemde Türkiye’nin güvenliğini pekiştiren önemli bir hamle olmuştur.

1930’ların Türkiye için önemli dış politika konusu da Milletler Cemiyeti’ne üye olunmasıydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti, zamanla İngiltere ve Fransa etkisi altına girmişti. Özellikle İngiltere, Türkiye’yi statükocu bloka çekme girişimi olarak Milletler Cemiyeti’ne üye olmasını istemekteydi. Türkiye ise Musul konusundaki Milletler Cemiyeti’nin tutumundan ve Sovyetler’le ilişkisinin bozulmasından korktuğu için temkinliydi. Sovyetler ile 1925 Saldırmazlık Antlaşması’nı uzatan 1929 Protokol’ü gereği SSCB’ye üyelik konusunda danışılması gerekliydi. Bu süreçte Sovyetler’in Avrupa politikasındaki bazı değişiklikler ve Türkiye ile iyi giden ilişkiler üyeliğe olumlu bakmasını sağlamıştır. Ancak Atatürk dengeyi sağlamak ve tarafsızlığu korumak için Milletler Cemiyeti’ne başvuru ile değil davet ile üye olunacağını belirtmişti. Türkiye’nin üyeliğe daveti sonucunda 9 Temmuz 1932’de TBMM tarafından davet kabul edilmiş, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu da 18 Temmuz 1932’de Türkiye’yi üyeliğe kabul etmiştir (Resmi Gazete, 1932).

Montrö’den sonra Türk-İngiliz ilişkilerinin daha geliştiği görülmektedir. Çünkü dönemin koşullarına bakıldığında Boğazlar konusunda İngiltere’nin desteğinin alınmadan Montrö’nün imzalanması pek mümkün değildi (Oran, 2014, 253). Türkiye, Boğazlar’ın silahlandırılması ihalesini ve Karabük demir-çelik fabrikasının kurulmasını İngilizlere

vermiştir. Ancak Türkiye bunu da dengelemekten vazgeçmemiş Karabük demir-çelik fabrikasının denetimini ise Almanlara vermiştir.

İtalya'nın Akdeniz'deki etkinliğini arttırma çabaları ve Balkanlar'daki işgal girişimleri Türkiye'yi endişelendirmekte ve bu konuda bazı önlemler almak istemekteydi. Kendini bir savaşa taraf olarak bulmak istemeyen Türkiye her alanda kendini işbirlikleriyle güvence altına almak istemekteydi. Bunun bir örneği Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile 9 Şubat 1934 tarihindeki Balkan Antantı iken doğu versiyonu ise Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasındaki Sadabat Paktı'dır. Sadabat Paktı'nın Sancak Krizi ile ilgili kısmı ise o dönem bölgedeki isyancı hareketlerdir. Sancak'ın ayrı bir varlık olarak tanınmasından sonra Suriye'nin tepkisi Fransa tarafından örtülü şekilde desteklenmiş hatta Türkiye'nin elini zayıflatmak için 1937 Dersim ayaklanmasına destek vermiştir (Köni, 1989, 537; Goloğlu, 2009, 265-268).¹² Türkiye, 8 Temmuz 1937'de Sadabat Paktı'nı Afganistan, İran ve Irak'la imzalamasının bir sebebi sistemdeki İkinci Dünya Savaşı'na gidişin emareleri sebebiyle kendini güvenceye almak iken bir diğer sebebi de bölgede çıkacak bölücü faaliyetlerin bastırılmasında işbirliği yapılmasıydı (Sarıay, 1996, 24-25).

Sancak Krizi sürecinde Türkiye'nin rakibi Avrupa'daki revizyonist faaliyetleri engellemek, bir süre sonra ise dengelemek zorunda kalan Fransa'ydı. Ayrıca uluslararası sistemik değişimlerin bölgesel alt sistemde yansıması olarak Fransa Avrupa'daki anavatanın güvence altında tutmaya çalışırken, mandası altında bulunan toprakları idare etmesi zorlaşmaktaydı. Tablo 1'de belirtildiği üzere Berlin Mihveri'ne karşı alınması gereken tedbirler karşısında Sancak Krizi'nde Fransa uluslararası sistemin kısıtları ile negatif yönlü etkilenmekteydi. Ayrıca Avrupa'da revizyonistlerin hedefindeki diğer bir devlet ve sistemin dominant aktörü İngiltere'nin de kriz özelinde Fransa üzerinde Türkiye lehine önemli derecede etkisi olmuştur. Mesele Milletler Cemiyeti'ne intikal ederken İngiliz Dışışleri Bakanı İngiltere Dışışleri Bakanı Anthony Eden'in Fransa nezdinde yaptığı girişimler ve baskılar sonucunda Fransa direnmeyi bırakmış ve Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Sancak'ın ayrı bir birim olarak kabul etmesi de dâhil, alacağı karara peşinen razı olduğunu bildirmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 283-284).

¹² Türkiye gündemini meşgul eden diğer iç mesele konuları için bakınız: *Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri*

Sancak Krizi sürecinde Türkiye'nin kriz yönetim sürecini doğrudan etkileyen en önemli gelişme ise Türkiye, İngiltere ve Fransa arasındaki üçlü ittifak olmuştur. İngiltere ile yakın ilişkilerin başlangıcı Nyon Konferansı'nda Akdeniz'in savunulmasında yapılan ortaklık ile olmuştur. Ancak 1939 Üçlü İttifak'a giden süreç ise önce İngiltere ile ortak deklarasyon ilan edilmiştir, Fransa'nın katılması Hatay meselesinin sonuçlanmasından sonra olmuştur.

Fransa'nın, ittifak görüşmelerine katılmasını Sancak Krizi sebebiyle Türkiye kabul etmemiştir. Çünkü Hatay'da yapılmasına karar verilen seçimler konusunda Fransa zorluk çıkarmaktaydı. Türkiye Hatay konusunda Fransa'yı kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için bir koz olarak kullanmıştır. Ancak Avrupa'daki revizyonistlerin oluşturduğu tehdidin ağırlığının artması ve bu tehdide karşı korunmak konusunda sistemin baskın devleti İngiltere'nin Fransa üzerinde yaptığı baskı etkili olmuştur. Uluslararası durumun giderek kötüleştiği ve Milletler Cemiyet'inin prestijinin azaldığı bu dönemde Fransa'nın Türkiye'nin dostluğuna duyduğu ihtiyaç, görüşmelerde Fransa'nın pazarlık pozisyonunu oldukça zayıflatmış; Türkiye ise kazançlı tarafta olmuştur (Khadduri, 1945, 406).

İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa'da savaşa giden sürecin içerisinde Türkiye'ye ihtiyaç duymanın yanında bir yandan da Fransa'nın Hatay'dan da vazgeçmeyişi Batı basınının da dikkatini çekmiştir. New York Times Yakın Doğu sorumlusu Joseph M. Levy, İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar'ın kontrolünün öneminden dolayı Hatay konusunda Türkiye'ye taviz vermekten kaçınmayacakları ancak Suriye'yi de küstürmemek için Sancak'ı hemen gözden çıkaramayacak durumda olduklarından müzakerelerin uzadığı yönünde yorumda bulunmuştur (FRUS, 1938). Sancak sorununun Türkiye'nin istediği yönde sonuçlanmaya başlamasını ve Fransa'nın taviz vermesinin nedenlerini İsviçre'deki *Neue Zürcher Zeitung* gazetesi şöyle sıralamıştır: 1. Almanya yeniden yayılcı politikalar izlemeye başlamıştır, 2. İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki çıkarlarının tehlikeye girmesini istememektir, 3- Her iki devlet de bölgede Türkiye ile birlikte hareket etmek istemektedir, 4- Fransa, Lübnan ve Suriye'deki çıkarlarını korumaktaydı, 5- Fransa'nın Türkiye lehine tavizlerde bulunması, Fransız ve İngiliz yakınlaşmasının ve dış politikasının bir sonucuydu (Karakoç, 2009, 112; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1938).

Hatay'ın bağımsızlık kazanmasından Türkiye'ye katılma kararına olan süreçte de yine uluslararası gelişmeler Türkiye'nin pazarlık yeteneğini desteklemekteydi. İtalya'nın Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye için Balkanlar'daki İtalyan tehdidini

arttırmaktaydı. Diğer taraftan İtalya'nın Doğu Akdeniz'deki tehdidiyle karşı karşıya kalan İngiltere de Boğazlar'ın önemi sebebiyle İtalyan tehdidine karşı Türkiye ile müttefiklik ilişkisine önem vermekteydi. Montrö ile Boğazlar daha güvenli hale gelmişti ancak Akdeniz'de de önlemler alınmalıydı. Bu sebeple Türkiye ile İngiltere arasında 13 Nisan 1939 yılında görüşmeler başlatıldı ve 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere ve Türkiye arasında Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu ilan edildi. Fransa da Türk-İngiliz ikili görüşmelerine katılmak istemiştir. Ancak Türkiye buna onay vermemiş Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını şart olarak sunmuştur. Kriz süresince Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmaması için tüm tedbirleri alan Fransa, uluslararası gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin şartını kabul etmiştir. 23 Haziran 1939'da Hatay'ın anavatana katıldığı gün Türkiye, Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun aynısını Fransa'yla da imzalanmıştır. Türkiye'nin, İngiltere ile 12 Mayıs'ta, Fransa ile 23 Haziran'da imzalanan Akdeniz'de saldırılara karşı ortak savunulmasını öngören deklarasyon 19 Ekim 1939'da imzalanan antlaşma ile Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifak Antlaşması'na dönüşmüştür. Hatay meselesi ile Fransa'yla yapılacak ittifak arasındaki dengeyi Türkiye dikkatle yürütmüştür. Atatürk'ün vefatı sonrasında Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü yine Hatay'ın anavatana katılmasını arzulamaktaydı ancak ihtiyatlı davranılması gerektiğini biliyordu. Bunun için Ankara'ya TBMM'ye milletvekili yemini için gelen Abdurrahman Melek ve Tayfur Sökmen'e şimdilik ilhaktan bahsedilmemesini, hükümetin İngiltere ve Fransa ile büyük bir ittifak için müzakerede olduğunu belirterek uyarıda bulunmuştur. Sancak Krizi boyunca, Avrupa'daki Berlin Mihveri'nin revizyonist eylemleri Türkiye'nin kriz yönetim sürecinde destekleyici bir fırsat olmuştur. Güç dengesindeki değişimler Türkiye'nin rakibi Fransa için sistem bir kısıt olarak etkilenmesine sebep olmuş ve kriz yönetim sürecinde tavizler vermek zorunda kalmıştır. Krizin seyrinde bağımsız değişken olarak uluslararası ve bölgesel sistemin tarafların karar mekanizmalarına etkileri bu yönde olmuşken Türkiye'nin ulusal yapının etkilerine de ikinci seviye müzakere alanı boyutuyla bakmak gerekmektedir.

İKİNCİ SEVİYE: TÜRKİYE'DE ULUSAL ZEMİN

Sancak Krizi'nde uluslararası gelişmeler Türkiye'ye fırsat olarak yansımış ve kriz yönetim sürecini destekleyici olmuştur. Sancağa ilişkin diplomatik müzakerelerin yürütülmesinde Türkiye'deki karar yapısının özellikleri ayrı bir öneme sahiptir. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye ve mandaterlikten ayrılmaya karar verdiği ve bu doğrultuda Suriye ile

bir anlaşma yaptığı öğrenildiği anda Türkiye'deki mevcut karar birimi ve karar yapısının bu konuda bir siyasa belirlemesi gerekmiştir. Başlangıçta karar biriminin tepkisi diplomatik-siyasi bir düzlemde tutularak Fransa'nın görüşleri ve öncelikleri öğrenilmiş ardından da Türkiye'nin konuya ilişkin görüş ve duyarlılıkları ikili ve uluslararası düzlemde dillendirilmiştir. Diplomatik-siyasi müzakerelerde tarafların görüşlerini bir uzlaş zeminine oturtmak her iki tarafın da yoğun çabasını gerektirmiştir.

Sancağa ilişkin kriz yönetim sürecini analiz ederken dönemin karar yapısına ve karar biriminin özelliklerine bakmak yararlı olacaktır. Bu özellikle Sancağa ilişkin siyasanın belirlenmesi, hangi araç ve yöntemler izleneceği tartışılırken aktörler arasındaki ilişkileri belirginleştirdiği için de ayrıca gereklidir. Sancak Krizi'nin ortaya çıktığı dönemde Türkiye'de 1924 Anayasası (Teşkilatı Esasiye Kanunu) yürürlükte dir. Anayasanın genel özellikleri itibariyle parlamenter bir rejimin varlığından söz edilebilir. Hükümet sistemi, "karma sistem" özelliklerine gösterir; bir boyutuyla meclis hükümetleri sisteminin bir başka boyutuyla parlamenter hükümet sisteminin özelliklerine sahiptir. Bu niteliği ile "kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı"ndan söz edilebilir. Anayasanın 5. maddesinin hükmünden de anlaşılacağı üzere yasama ve yürütme erkleri –teoride- meclisin elinde bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 5). Ancak meclis yasama erkinin gereğini doğrudan kendisi yerine getirirken yürütme erkini cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği bakanlar kurulu eliyle kullanmaktadır. 1924 Anayasası gereği cumhurbaşkanı yürütme erki içerisinde yer almakla birlikte herhangi bir siyasal sorumluluğu bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanının icraatlarından başbakan ve bakanlar kurulu (İcra Vekilleri Heyeti) siyasal olarak sorumludur.¹³ Anayasa gereği (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 36) "*İcra Vekilleri Heyeti Hükümetin umumi siyasetinden müştereken mesuldür. Vekillerden herbiri kendi salâhiyeti dairesindeki icraattan ve maiyetinin efal ve muamelâtından ve siyasetinin umumî istikametinden münferiden mesuldür.*" Bu anayasal hükümlerden yola çıkıldığında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün Başbakan ve Bakanlar Kurulu arasında yürütme erkinin kullanılmasında görüş ayrılıklarının çıkması ve en azından teoride başbakan ve bakanlar kurulunun cumhurbaşkanının kararlarının siyasal sorumluluğunu taşımamak için

¹³ 1924 Anayasasının 39. maddesinde "Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile Vekili aidi taraflarından imza olunur" ifadesi yer almaktadır. Gözler'e göre bu durumda başbakan ve ilgili bakanların "karşı imzası"na gerek duyulur; karşı imza, "devlet başkanının yazılı bir işleminde devlet başkanının imzasının altına, bu işlemde kaynaklanan sorumluluğun üstlenilmesi amacıyla başbakan veya ilgili bakanın veya her ikisinin attığı imzadır.", Gözler, 2016, 235.

imzalamamaları mümkündür. Böyle bir olasılığın yaratabileceği siyasal istikrarsızlık düşünöldüğünde cumhurbaşkanı ile başbakan ve bakanlar kurulu arasında uyumlu bir ilişkinin kurulması bir zorunluluktur. Nitekim Cumhurbaşkanı Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü arasında iç-dış politika konusunda bir uzlaşının olduğu görülür. Ancak süreç içerisinde Atatürk ile İnönü arasında özellikle dış politika konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmasına neden olacaktır.¹⁴ Özetle Sancak Krizi'nin seyri içerisinde devletin kurucu kadroları olarak Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü Başbakan, Mareşal Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanıdır. Başbakan İnönü'nün görevden ayrılmasından sonra yerine Celal Bayar başbakan olacaktır. Cumhurbaşkanı Atatürk, Putnam'ın çerçevesini çizdiği iki seviyeli oyun modelinde olduğu gibi hem uluslararası hem ulusal seviyede müzakere sürecinde açıklamaları ve direktifleriyle nihai karar birimini ve müzakerelerdeki temsilcileri yönlendirmiştir.

Sancak sorununa ilişkin diplomatik-siyasi müzakerelerin birden fazla düzlemde yürütöldüğünü söylemek mümkündür. Bir yandan Ankara ve Paris'teki resmi diplomatik temsilciler aracılığı ile yürütölen iletişim zaman içinde dışışleri bakanlarının başkanlığındaki müzakere heyetleri tarafından Milletler Cemiyeti toplantılarında sürdürölmüştür. Diplomatik bürokrasinin konuya ilişkin rutin müzakereleri sürerken siyasal sorumsuz-siyasal sorumlu karar birimi düzeyinde de gidişatı etkileyecek bir müdahillğin olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Cumhurbaşkanı Atatürk, resmi ve özel toplantılarda kordiplomatik temsilcilere ve/ya basına yapmış olduğu açıklamalarla Sancağa ilişkin olarak görüş ve beklentilerini dillendirmesi ve konunun ısrarlı takipçisi olması bir yandan ulusal düzlemde duyarlılığı ve ilgiyi arttırırken diğer yandan Fransa karar yapısı üzerinde stres yaratmıştır.¹⁵ Ulusal olarak TBMM'deki oturumlarda dillendirilen görüşler ve istemler müzakerelerde Türkiye'nin amacını destekler niteliktedir. Nitekim müzakereler Sancak'ın Suriye'ye bağlanması kabul edilemez olmasının dayanağının meclis olduğunu yani Türkiye'nin krizdeki talebinin geçici-sadece karar birimi odaklı değil, ulusal çıkara dayandığının göstergesi olarak yapılmıştır. Bu bağlamda kullanılan dil, sembol ve söylemler karar biriminin kararlılığını ve açıklığını

¹⁴ Bu konuda bkz.; Soyak, 2006, s.623-677; Selek, 2009, 540-560.

¹⁵ Sancak Krizi sürecinde Fransa'nın karar yapısı içerisinde aktörlerin detayları için bakınız: *Tablo 2. Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler.*

Fransa'ya kabul ettirmeye yöneliktir. Sonuçta ulusal gücün-yasamanın siyasal karar birimini desteklediği güçlü istem karşısında Fransa'nın direncinin düşmesi mümkün olmuştur. Böylelikle uluslararası sistemdeki gelişmelerin destekleyici etkisini karar alıcı olarak Atatürk'ün doğru okuması ve ulusal alanda meşru desteği TBMM aracılığıyla sağlamasıyla Türkiye kriz sürecindeki taleplerini elde ederek başarılı kriz yönetimi gerçekleştirmiştir. Baskın lider özellikleri ile karar alma ve kriz yönetimini sürdüren Atatürk'ün yasama ile ilişkisi ise iki seviyeli oyunun ikinci seviyesi olan ulusal düzlemi yansıtmakla birlikte Sancak Krizi açısından da oldukça önem arz etmektedir. Karar birimi iki seviyeli oyunu oynarken uluslararası zemindeki müzakerelerin yanında içerideki müzakereyi TBMM desteğiyle gerçekleştirerek amaç ve hedeflerini ulusal çıkar zemininde meşrulaştırmıştır ki bu durum rakibi Fransa'ya karşı kararlı duruş sergileyebilmesini sağlamıştır.

Sancak Krizi'nde Türkiye'de Karar Yapısı ve Karar Birimi

Karar yapısı, karar sürecinin iç tartışma dinamiklerini şekillendiren, kurumsal çerçeve ve prosedürleri içeren bir organizasyon şemasıdır (Renshon ve Renshon, 2008, 518). Bu şema karar sürecinde hangi kurumlar veya bireylerin hangi yol ve yöntemlerle sürece dahil olacaklarını gösterir. Bir devletin karar yapısını ve yapının işleyişini genel olarak anayasalarına bakarak anlamak mümkündür. Sancak Krizi olduğu dönem Türkiye'de 1924 Anayasası yürürlükteydi. 1924 Anayasasının, hükümet sistemi olarak parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında "karma sistem" kurmuştur. Bu sisteme de kuvvetler bir görevler ayrıdır. Yasama ve yürütme kuvvetleri teorik olarak birleşmiştir ve bunlar mecliste toplanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 5). Ancak Meclis sahip olduğu yürütme kuvvetini bizzat değil, Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu kanalıyla kullanabilmektedir. Yani yürütme görevi meclise değil, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna aittir. Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'ndan oluştuğu için ikili yapıdadır.

1924 Anayasası'nın çizmiş olduğu çerçeve içerisinde devletin dış ilişkilerini yürütmenin sorumluluğu Bakanlar Kurulu'ndadır. Bakanlar Kurulu içerisinde Dışişleri Bakanlığı, dış politikanın diplomatik, siyasi ve hukuki yönüyle karar yapısı içerisinde yer almaktadır. Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı dış politikanın güvenlik ve askeri boyutuna destek olmaktadır. Yasama organı olarak TBMM'nin karar alma yapısındaki yerine baktığımızda dış politikadaki yetkisi uluslararası antlaşmaları yapmak, barış yapmak, savaş ilan etmektir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, md. 24). Ayrıca parlamenter sistem özelliği ile

yasamanın yürütmeyi denetleme yollarıyla (gensoru, sözlü-yazılı soru ve meclis araştırması) dolaylı olarak dış politikaya katılımı mevcuttur.

Karar yapısındaki anayasal çerçeveye rağmen Türk dış politikasında her zaman bahsi geçen kurumların dahilliğini görmemekteyiz. Özellikle kriz anlarında dönemin koşullarına özgü olarak ulusal kaynakları kullanma yetkisine sahip ve nihai kararın alındığı bir karar birimi¹⁶ oluşur.¹⁷ Sancak krizinde açıkça görülür ki siyasal sorumlu Başbakan İnönü olmasına karşın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk baskın aktör olarak nihai karar alıcıdır.¹⁸ Siyasal sorumlu Bakanlar Kurulu içerisinde Başbakan İnönü ve özellikle Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın süreç içerisinde önemli rolleri olsa da bu roller diplomasinin yürütülmesi ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca kuvvet kullanma tehdidinden faydalandığı kısmıyla Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ile istişareler yapılmışsa da esas olarak stratejilere yön veren Atatürk olmuştur. Kriz sürecinde siyaseten ve anayasal olarak sorumlu olmamasına rağmen kişisel olarak sorumluluk alan Cumhurbaşkanı'nı baskın lider olarak görmekteyiz. Atatürk'ün siyasal olarak sorumlu olmamasına rağmen neden ve nasıl kriz yönetim sürecini bizzat yönettiği baskın lider çerçevesine bakmak gerekmektedir.

Liderin rolü: “Baskın Lider”

Krizin yönetim sürecindeki Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliği üstünde özellikle durulmalıdır. Krizin yönetim sürecinde ve karar yapısında baskın lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Yürütmenin bir kanadı olarak Cumhurbaşkanı'nın kriz yönetimi ve karar sürecindeki rolü ve yasama ile ilişkisi kriz yönetim sürecindeki strateji ve başarıyı etkilemiştir.

Dönemin koşulları içerisinde tek partinin temsil edildiği bir hükümet ve meclis yapısı görmekteyiz. Yasama organı olarak TBMM'de Cumhuriyet Halk Partisi temsil edilmekte; meclis içerisinde -1924 Anayasası'nda belirtilen usullerle- oluşturulan hükümet

¹⁶ Margaret Hermann ve Charles Hermann, “dış politika kararlarını kimler alır?” sorusunu sorarak son kararı alan karar birimlerini sınıflandırmak istemişlerdir. Bu sınıflandırmaya göre üç tip karar birimi vardır: 1. Baskın lider, 2. Tek Grup, 3. Çoklu Özerk Aktörler. Detayları için bakınız: Hermann, M. ve Hermann, C., 1989, 361-387.

¹⁷ Türkiye'nin Sancak Krizi'ndeki aktörlerin detaylı listesi için çalışma içerisindeki *Tablo 2: Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler* tablosuna bakınız.

¹⁸ 1923-1939 arası dönemde yaşanan dış politika krizlerinde siyasal sorumlu Başbakan İnönü olmasına karşın Cumhurbaşkanı Atatürk dış politikaya ilişkin kararlarda baskın aktördür. Detaylar için bakınız: Aksu, 2018, 73.

bulunmaktadır. Bu yapılanma içerisinde dış politika kararlarında Cumhurbaşkanı bizzat müdahil ve hatta çoğu kez karar biriminin kendisidir. Sancak krizi özelinde bakıldığında baskın lider özellikleriyle Cumhurbaşkanı Atatürk, kriz yönetim ve karar sürecinde yasama organı olan TBMM ile yoğun olarak etkileşim halindedir. 1936 yılında Sancak Krizi tetiklendiğinde Cumhurbaşkanı Atatürk’n TBMM’yi gerek birinci seviye gerekse ikinci seviyede süreci yönlendirmede bir tür araç olarak kullandığı görülmektedir. Doğrudan Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşma dikkate alındığında kullanmış olduğu ifadeler hem içeride hükümetin izlediği siyasaı meşrulaştıran hem de Fransa’ya mesaj niteliğindedir. Açık bir şekilde söylenebilir ki karar birimi, uluslararası alanda Fransa ile müzakere yaparken ulusal alanda TBMM’nin desteğini sağlamayı amaçlayan ‘‘iki seviyeli oyun’’ oynamıştır.

Suriye’nin bağımsızlığının gündeme gelmesinin Sancak’ın statüsüne etkisi karar biriminde tehdit algısı yaratmış olsa da bir krizin tetiklenmesi için daha zaman gerekmiştir. Türkiye önce diplomatik yollara başvurmuş; Dışışleri Bakanı Aras 26 Eylül 1936’da Milletler Cemiyeti’nde konuyu gündeme getirmiş ve Fransa ile görüşme talep etmiştir. Fransa görüşmelere Suriye’nin de katılması yönünde karşılık verince Türkiye bunu kabul etmemiştir. Krizin tetiklenmesini gösteren eylem Sancak’a bağımsız statü verilmesi konusunda Fransa’ya 9 Ekim 1936’da nota verilmesidir. Fransa’ya verilen notanın ardından Cumhurbaşkanı Atatürk 1 Kasım 1936’da TBMM açılış konuşmasında konu ile ilgili şu sözleri söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936a, 6.):

‘‘...Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden mesele, hakiki sahibi z Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiye ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu için hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii grrlere.’’

Bu konuşma ile krizde Türkiye’nin tutumunu belli ettiği gibi Fransa da Türkiye’nin istemindeki kararlılığı net olarak anlamıştır. Çünkü Atatürk’ün konuşması milletvekilleri tarafından ayakta alkışlanırken toplantıyı izleyen Fransa Büyükelçisi de yanındaki Yunanistan Büyükelçisi’ne şu sözleri söylemiştir (Dayı, 2002, 334): ‘‘Bu nutuk değil, bir ltimatom’’. Bu konuşması ile Atatürk’n Sancak’a verdiği önemi ve meseleyi bizzat ele aldığını görmek mümkündür. Büyükelçi, ltimatom nitelendirmesiyle karar alıcının ciddi tutumunu anlamış ancak dostluğa yapılan atıfla meselenin dostane çözümünün birincil tercih olduğu vurgulanmıştır.

Sancak sorununu TBMM'deki konuşmasıyla uluslararası gündeme taşıyan Atatürk, meseleyi Fransızlara bırakmamış Sancak'ın örgütlenmesi için girişim ve destekte bulunmuştur. 2 Kasım'da Tayfur Sökmen ile görüşerek teşkilatlanmaları noktasında uyarmış, Antakya ve İskenderun çevresine "Hatay" adını vermiştir. Merkezi İstanbul'da olan Antakya'da şubesi olan "İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti"nin adını "Hatay Egemenlik Cemiyeti" olarak değiştirmiş, cemiyetin Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis şubeleri açmıştır.¹⁹ Atatürk'ün Sancak ile ilgili girişimlerini bu eylemlerle başlatmak hatalı olacaktır. 1923 Lozan Barış Antlaşması gereği Sancak Türkleri vatandaşlık seçmek serbestliğine ve göç edebilme hakkına sahiptiler. Ancak, Atatürk öngörüsü ile gelecekte nüfus üstünlüğünün kaybedilmesinin aleyhi sonucu ile karşılaşmamak için göçlere mümkün olduğunca engel olmuştur (Melek, 1986, 10). Ayrıca 1935 seçimlerinde Tayfur Sökmeni Antalya bağımsız milletvekili olmasını sağlamıştır. Atatürk'ün isteği ile Antalya'dan bağımsız milletvekili olarak faaliyet gösteren Tayfur Sökmen, Cemiyet'in Dörtyol ve Antakya çalışmalarından rahatsız olan; "Bir mebusunuz, sınırda faaliyette bulunarak, İskenderun'da kargaşalık çıkarmaktadır" diyerek şikâyetle bulunan Fransızlara Atatürk; "Mebus bizim değil, müstakildir" cevabını vermiştir (Sökmen, 1992, 98). Böylece, üç yıl önce Atatürk'ün Sökmen'e hitaben "Sancak davasında daha yakından çalışabilmeniz için müstakil seçildiniz. Vakti gelince sebebini anlarsınız, sabırlı olun, mesainize devam edin" sözleri artık karşılık bulmuştur (Sökmen, 1992, 43 ve 98). Atatürk, 5 Aralık gecesi Ankara'da muhtaç çocuklara yardım balosunda, Fransız Büyükelçisi Henri Ponsot ile görüşmüş ve kendisiyle uzun süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Sancak sorununun daha da alevlenmesine sebep olan bu görüşmede Atatürk Büyükelçiye şunları söylemiştir (Soysal, 1985, 82):

"... Türk-Fransız dostluğu korunmalıdır. Sancak işine bir çözüm bulunması için yaptığım çağrı Fransız Hükümetine iyi anlatılmalıdır. Çözüm, Fransa ve Türkiye'nin onurlarını korumalıdır. Bir toprak değişikliği düşünmüyoruz. 1921 Antlaşması bir strateji sınırı değil, bir dostluk sınırıdır. Bulunacak çözüm Türkiye ile Suriye'nin iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmesine uygun olmalıdır. Görüşmelerde üçüncü tarafları aramıza almayalım. Ben 1921'de meclis önünde Ankara Antlaşması'nın sorumluluğunu yüklenmiş, pek çok muhalefeti göğüslenmişim. ...Şimdi benim onurum söz konusudur. İktidarı bırakmak ya da çare bulmak durumundayım. Ben Sancak meselesinin her iki tarafın vaziyetini kurtaracak bir şekilde hallini istiyorum. İlhak talep etmiyorum. Türkiye ve Fransa'nın müşterek kontrolünde olur, hatta ordusu da bulunmasın jandarma ve polis teşkilatı kâfi gelebilir."

¹⁹ Bölgenin adının "Hatay" olarak değiştirilmesinin sebebi Güneş Dil Teorisinin popüler olduğu dönemde Türk kimliğine vurgu yapmak amacıyla. Orta Asya'da kurulmuş olan "Hatay Devleti"nden gelen "Eti", "Ata", "Hata", "Hatay" kelimeleri aynı kökten, Türkçe sözcüklerdi. Böylelikle Anadolu uygarlığı Hititler'in Türklüğü kanıtlanıyor ve İskenderun-Antakya bölgesinde yaşayanların Türklükleri kesinleşiyordu. Bakınız: Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 280.

Atatürk'ün bu konuşmayla büyükelçiye verdiği mesaj, aslında 1921'den beri Türkiye'nin Sancak sorununa verdiği önemi özetlemektedir. Aynı şekilde bu sorunun Atatürk'ün kendisi için hayati bir mesele olduğunu da açıkça ortaya koymuştur. Bu konuşma aynı zamanda çok önemli bir detayın altını çizmektedir. Daha önce belirtildiği üzere Cumhurbaşkanı olarak Atatürk siyaseten dış politikada sorumlu değildi, ancak liderlik özellikleri ve dönemin siyasal hayatına ilişkin koşullar karar yapısının odağına Atatürk'ü koymaktadır. Sancak krizinde de yine bu sebeplerle Atatürk baskın lider olarak karar birimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriyelilerin bağımsızlığı için yapılacak seçimlere Sancaklı Türkler; Fransızlarla Suriyelilerin egemenliği altında yapılacak olan bu seçimi protesto ederek katılmadılar. 5 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'nde Sancak meselesi görüşülmeye başlandığında Türkiye'yi temsil etmek üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Milletler Cemiyeti Daimi Türk Temsilcisi Necmeddin Sadak, Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü Şinasi Devrim, Antalya milletvekili Tayfur Sökmen'den oluşan heyet Cenevre'ye gitmiştir. Heyetin katıldığı olağanüstü Milletler Cemiyeti toplantısı üç kişilik gözlemci gönderilmesi ve Sandler'in rapörtör olarak atandığı toplantıdır. Fransa ile ikili müzakereleri yine Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras yürütmüştür. 21-22 Aralık tarihlerinde Paris'te, Sancak'ın Lübnan gibi ayrı bir varlık olması konusundaki taleplerini yenileyen bir görüşme yapılmıştır. Fakat Fransa bu öneriyi kesinlikle kabul etmemiştir.

Suriye'nin bağımsızlık seçimi sürecinde Sancak'taki Türkler sandığa gitmeye zorlanmıştır. Türkler 2-3 Aralık 1936'de Antakya'da seçimi protesto eden eylem düzenlemiştir. Gösteride Fransız askerlerin halka ateş açması üzerine ölü ve yaralılar olmuştur. Beyrut Başkonsolosu Feridun Cemal Erkin Suriye'de 1936 yılında yapılan seçimler sırasında ve sonrasında ortaya çıkan karışıklığın gerçek durumunu anlamak üzere bölgeye gönderilir. Sancak'a gidip yerinde gözlemleyen Erkin büyük coşkuyla karşılanmıştır ve Türklerin, asıl istediğinin Türkiye'ye bağlanmak olduğunu Türkiye'ye bildirmiştir. Bu gelişme Atatürk'ün kararlılığını bir kere daha beslemiş ve ilhak etmek de uluslararası alanda dillendirilmese de ciddi seçenek olmuştur (Sarıay 1996, 17).

Atatürk'ün Sancak meselesine verdiği önem 21 Aralık 1936'da Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile Ankara'da yaptığı görüşmeye bakılınca bir kez daha kanıtlanmaktadır. Atatürk, bu görüşmede Sancak'ta Türklere eziyetler yapılmaya başlanması üzerine Fransızlara

yönelik eleştirilerini sert bir üslupla dile getirerek bu konudaki kararlılığını da Suriye Başbakan'ı Mardam'a şu cümlelerle ifade etmiştir (Şimşir, 1981, 207):

“...Fransız Hükümeti aklını başına toplasın. Namusum üzerine söylüyorum. Bırakmam... Türkiye Cumhuriyeti'nin arzu ettiği şey, Suriye'nin müstakil bir İslam devleti olmasıdır. Fakat Fransızlar bunu istemiyorlar Suriye'yi kıskıvrak ellerine almak istiyorlar... Fransızlar Suriye'yi adam yapmak istiyorlar fakat evvela kendileri adam olsunlar... Bu mesele benim için bir namus meselesidir. Biz orayı bir muharebe ile kaybetmedik. Bize verin demiyorum. İhtiyacımız yoktur... Bu namus meselesi için en büyük tehlikeyi bile göze aldım.”

Atatürk'ün kararlılığını anlamak üzere dönemin önemli gazetecilerinden Yunus Nadi'nin Atatürk tarafından dikte ettirildiği düşünülen yazısına bakmakta yarar vardır. Bu yazıda, Türkiye en fazla 48 saat içerisinde İskenderun'u işgal edebilecek hatta gerekirse Suriye'ye kadar ilerleyebilecek askeri kuvvete sahip olduğu; ancak Türkiye Fransa ile bir savaş istemediği ve bu dostane ilişkinin devamlılığı Fransa'nın tutumuna bağlı olduğu belirtilerek sert bir dil kullanılmıştır (Nadi, 1937).

Fransa ile yürütülen müzakerelerin seyri içerisinde Fransa'nın giderek Türkiye'nin görüşlerine yaklaştığını söylemek mümkündür. Ancak doğrudan görüşmelerde veya resmi olmayan konuşmalarda Fransa'nın Sancak sorununda Türkiye'yi memnun edecek bir çözüm evet diyeceği ifade edilse de bu yönde somut bir adım atmak yerine durumu sürüncemede bıraktıkları kanaati Atatürk'ün tavrında değişiklik yapmasına neden olmuştur. Aslında bu kararsızlık veya temkinlilik sadece Fransa karar yapısında değil aynı zamanda Türkiye'deki karar yapısında da genel olarak hakimdir. Atatürk'ün hızlı bir çözümden yana oluşu ve Fransa üzerinde diplomatik, siyasi ve askeri baskının arttırılmasını sağlamak istemesi karşısında Dışişleri Bakanı Aras'ın ve Başbakan İnönü'nün baskının aşamalı arttırılması gerektiğini düşündükleri görülür. Buna Genelkurmay Başkanı Mareşal Çakmak'ın da güvenlik endişesiyle yaklaştığı anlaşılmaktadır. Sancak dolayısıyla Türkiye ile Fransa arasında bir sıcak çatışmanın veya savaşın yaşanması yaklaşan dünya savaşında sınırlı askeri kapasite dolayısıyla Türkiye'yi sıkıntıya sokacağı düşünülmüştür.²⁰ Oysa Cumhurbaşkanı

²⁰ Bkz., (Soyak, 2006, 576); “Atatürk, bu sefer Başvekil ile Mareşal'a dönerek mütalâalannı sormuş. Başvekil: ‘Hariciye Vekili, Hükümetin görüşünü izah etti’ demekle iktifa etmiş.

Mareşal da kısaca şu mütalâada bulunmuş: Siz ne emrederseniz, ben onu yaparım; ancak Hariciye Vekilinin izahından, İkinci Cihan Harbi'nin pek uzak olmadığı anlaşılıyor; binaenaleyh, kabil ise kuvvetlerimizi o harp durumu için saklamamız yerinde olur.”

Bunun üzerine Atatürk: ‘Siz hepiniz mutabık olursunuz da, ben mi ayrılırım’ demiş. Yalnız millete hakikatin olduğu gibi ifade edilmesini, yani Hükümetin kendisini ikna ederek teşebbüsünden alıkoyduğunu bir tebliğ ile umumi efkâra bildirilmesini istemiş. Müzakere böylece sona ermiş. Ayağa kalkmışlar; veda ederlerken kendisini bir kenara çekmiş, kulağına: ‘Sen bu vaziyeti kullanmasını bilirsin’ diye fısıldamış.

Atatürk'ün amacı Türkiye'nin Fransa ile savaşıması değil aksine Türkiye'nin bu uğurda savaşı bile göze aldığını göstererek Fransa'nın hızlıca karar vermesini sağlamaktır. Nitekim hükümetin müzakerelerde daha kararlı ve ısrarlı olmasını destekleyecek şekilde güneydeki birlikleri denetlemek üzere gerçekleştirdiği Eskişehir-Konya-Ulukışla gezisi tam da bu amaca dönüktür. Gelişmeler karşısında daha ciddi tedbirler alınması gerektiği düşüncesiyle yurt gezisindeki Atatürk, Başbakan İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Dışişleri Bakanı Tefvik Rüşü Aras'ı Eskişehir'e çağırmıştır. Görüşmelerin ardından Başbakan ile Genelkurmay Başkanı ve Dışişleri Bakanı Ankara'ya dönmüş; Atatürk ise, Konya'ya giderek gezisini devam ettirmiştir. Gezi sırasında çevresindekilere meseleyle ilgili şu sözleri söylemiştir (Sökmen, 1992, 9):

“Ben, memleketi hiçbir zaman savaşa sürüklemem, fakat Hatay sorunu benim vazgeçilmez bir davam olmuştur. Gerekirse bunu kendi başıma halletmek için zorda kalırsam hemen Devlet Başkanlığı'ndan ve hatta mebusluktan istifa ederim. Serbest bir yurttaş olarak bu işlerde çalışan arkadaşlarla beraber Hatay topraklarına geçerim. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan kaçıp gelerek bize katılacak olan kuvvetlerle sorunu yerinde ve içerden çözmeye çalışırım.”

Ulusal düzlem (ikinci seviye)de değerlendirildiğinde yürütmenin siyasal sorumsuz kanadını temsil eden Atatürk'ün liderlik özellikleri ve sistemi okuma becerisi dikkat çekicidir. Karar yapısı içerisinde müzakerelerden elde edilen veriler doğrultusunda Fransa'nın hareket yeteneğinin kısıtlı olduğunu görerek Türkiye'nin stratejilerini belirlemek gerektiğini düşünen Atatürk'e göre Başbakan, Genelkurmay Başkanının endişeleri yersizdir. Atatürk'e göre Türkiye istese dahi anavatanının güvenliği tehdit altında bulunan Fransa'nın böyle bir savaşı istemeyecektir.²¹

Milletler Cemiyeti nezdinde belirlenen Sancak statüsünün uygulanmasında Fransa'nın ağırdan alan tavrı²² ve Sancak Türk toplumuna zarar vermeye yönelik (Alevi toplumunu Türklere karşı kışkırtmak gibi) çabaları, Türk-Fransız ilişkilerini gerginleştirmiştir (Sökmen,

²¹ Bkz., (Soyak, 2006, 577); “...Biz istesek bile, Fransızlar sancak için bizimle bir harbe girerler mi hiç? Arkadaşlar bunu nasıl düşünebiliyorlar, görmüyorlar mı ki bugün Fransa'nın bizzat anavatanı, büyük tehlikelerle sarılı bir haldedir? Bunu, her Fransız idrak etmiştir ve endişe içindedir. Sancağa gelince, Fransızlardan dünyada böyle bir yerin mevcut olduğunu bilenler, yüzde biri, ikiyi geçmez. Bu vaziyette hangi Hükümet sancaktaki mevhum ve daha ziyade şahsi, menfaat kırıntıları için deniz aşırı, hem de bizimle bir harbi göze alabilir; evham ve vesvesenin bu derecesine şaştım doğrusu.”

²² Bkz., (Soyak, 2006, 578); “...ben bugünkü Fransız idarecilerinin, Suriye ve Lübnan'a öyle kolay kolay istiklal vereceklerinden emin değilim; zaten tatbikatı, birtakım yersiz bahanelerle, üç sene sonraya talik etmeleri de buna delil telâkki edilebilir. Binaenaleyh biz hareketimizi oralara da teşmil ederek kısa yoldan gerek Suriye ve gerek Lübnan'ın özledikleri gerçek istiklallerini de temin edebiliriz. Fakat çocuk, hiçbir zaman böyle bir ihtimal karşısında kalacak değiliz. Göreceksin, yakında dava, istediğimiz şekilde halledilmiş olacaktır; yeter ki biz işi ciddiyet ve selâbetle takip edelim, birtakım vesveselere kapılıp gevşek davranmayalım.” Gerçekten de Suriye ancak 1944 yılında bağımsızlığına kavuşabilecektir.

1992, 45). Atatürk Sancak krizindeki tehdit algısını ulusal bir mesele olarak ifade etmesinin yanında ciddi seviyede liderin kişisel prestij alanını da tehdit etmektedir. Bu yöndeki açıklama ve eylemlerinin Fransız müzakereciler tarafından zaman zaman ciddiye alınmaması Atatürk'ün tepkisini arttırırken tansiyonu düşüren girişim bizzat Fransız Başbakanı Leon Blum'den gelmiştir. Nitekim 18 Ocak 1937 tarihinde Fransız Başbakanı Leon Blum'un Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suad Davaz'a bir mektup²³ göndererek bir orta yol bulmaya çalıştığı görülür. Blum mektubunda Fransız Dışişleri Bakanı Delbos Romanya ziyareti sebebiyle 12 Aralık 1937'de Le Moment gazetesinde Sancak özelinde Türk-Fransız ilişkileri hakkında bir yazı çıkmıştır. Gazetede yazı, Sancak sorunun gidişatı ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken; sorunun Türkiye tarafından milli dava olarak algılandığını ve Atatürk'ün bizzat bu davaya sahip çıktığı belirtilmektedir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1937).

Bu dönemde 29 Ekim 1937'de Atatürk, Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Ponsot'ya şu sözleri hükümetine iletmesini istemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2014, 287-288)²⁴:

“Ben toprak büyütme dileklisi değilim; barış bozma alışkanlığım yoktur. En çok anlamaya dayanan hakkımızın istekçisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünde milletime söz verdim. Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben, şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilsem bir dakika yaşayamam. Bunu bilerek ve sözümü mutlaka yerine getireceğimi düşünerek, benim dostluğumu lütfen bildiriniz...”

Ancak Fransa Türkiye'yi oyalamak şeklinde ilerleyen stratejisi belki biraz da Suriye hükümetini küstürmemek adına Türkiye'nin talebini ağırdan alan tavrına karşılık Atatürk Türkiye'nin güneyine 30.000 asker gönderilmesini sağlamıştır. O dönem hastalığının fiziksel olarak kendisini zorlamasına rağmen Sancak'a verdiği önemi karşı tarafa daha iyi aksettirebilmek için bizzat güney illerine ziyarete gitmiştir. Karar alma biriminin merkezi olarak Cumhurbaşkanı kriz sürecinde hem diplomatik stratejinin hem askeri stratejinin bizzat aklı, idarecisi ve denetleyicisi olmuştur.

²³ Mektup için bkz.; Güçlü, 2001, 348.

²⁴ Cumhurbaşkanı Atatürk Fransız Büyükelçisi hakkında olumsuz görüşlere sahiptir; Büyükelçi Ponsot'a doğrudan yapmış olduğu konuşmaların Fransız muhataplarına aktarılmadığından bunun ise iki ülke arasındaki iletişimi bozduğundan şikâyetçidir. Bu konuda bkz.; “...varılan neticeyi kabul etmemiz sırf sulh ve sükunu bozmamak içindir. Buna emin olunuz. Netice itibarıyla Fransızlar çok kârlıdır. Bunun tahakkukuna Delbos veya Blum değildir. Viyeno'yu mevzubahis bile etmem. Çalışanlar diğer dost devletlerin mümessilleri olmuşlardır. Ankara'da M. Ponsot ile görüşürken siz de masada hazır idiniz. Ben ona dedim ki Paris'e gidiniz Blum ile Delbos ile görüşünüz. Hakiki vaziyeti, meselenin ciddiyetini onlara anlatınız. Bence M. Ponsot bunu yapmamıştır.” Cumhuriyet Arşivi, A 4-6, D 54, F 9, “4 Kasım 1937 Tarihli Konuşma”dan aktaran Demir, 2012, 61.

Kriz Sürecinde Türkiye’de Yasamanın Rolü

Sancak krizinde TBMM’nin rolüne bakmak için biraz daha geriye, Sancak’ın statüsünün belirlendiği milli mücadele sonrası dönemde Fransızlarla yapılan müzakerelere gitmek gerekir. Bu müzakereler 1921 Ankara Anlaşması’nın imza sürecinde olmuştur. Sancak’ın durumu 1921 Ankara Anlaşması imzalanırken TBMM’de yoğun tartışılmıştır.²⁵ Misak-ı Milli sınırları içinde olmasına rağmen Sancak’ın Ankara Anlaşması’yla dışarıda kalmasından dolayı TBMM’de ciddi tartışmalar olmuş; hatta bu yüzden anlaşmanın kabul edilmeme ihtimali bile ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Atatürk Fransızları ikna edememiş ancak güney sınırının belirlenmesinin o dönemki önemi gereği TBMM’yi ikna etmeye çalışmıştır. Meclisin gizli oturumunda, “...*Misak-ı Millimizde muayyen ve müspet hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat, hatt-ı hudut olacaktır*” diyerek pragmatik dış politika anlayışı ile hareket etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1921, 355). İmzalanacak anlaşmada meclisin ikna olması milli mücadeledeki rolü bakımından oldukça önemliydi. Ayrıca milli mücadele sonrası barış görüşmelerinin yapılacağı süreçte hükümetSEL kriz bu süreci baltalayacak ve müzakerelerden istenen elde edilemeyebilecekti. İçeride güçlü bir yasama ve yürütme Kurtuluş Savaşı sonrası süreçte oldukça önemliydi. 1921 Ankara Anlaşması görüşmelerindeki Türk Heyetin Başkanı Yusuf Kemal Bey, anlaşmanın imzalanmış olmasına rağmen, eksik kaldığını; sınırın güneyinde kalan Türk topraklarının ve halkının asla unutulmayacağını; buraların bir gün yeniden Türkiye’ye dâhil olması için Türk çocuklarının mücadele edeceklerini Fransız Delegasyonu Başkanı Bouillon’a açıkça söylemiştir (Tengirşenk, 2001, 291-300). Diğer taraftan, İskenderun konusunda TBMM’nin hassasiyetini bilen Atatürk konunun özellikle mecliste konuşulmasını tercih etmiştir. Ayrıca Fransa’ya karşı kararlılık göstergesi olarak TBMM’nin desteğini vurgulamak ve konunun milli bir mesele olduğunu belirtmek için bu yöntem oldukça etkili olmuştur. Milli mesele söylemi kriz yönetiminde içeride ulusal çıkarın inşası açısından önemli olduğu gibi dışarıya verilen birlik görüntüsü ve çıkarın milli olması

²⁵ Lozan Konferansı görüşmeleri sürerken İskenderun Sancağı’nın statüsü, TBMM’nin gizli oturumlarında tartışılmış; dönemin hükümeti, IV. İcra Vekilleri Heyeti milletvekilleri tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirilerin sebebi İskenderun Sancağı’nın statüsünü tayin eden Ankara Anlaşması’nın geçici niteliğiydi. Çünkü Ankara Anlaşması TBMM’de onaylanırken, geçiciliğine atıfta bulunularak barış görüşmeleri sırasında yeniden ele alınacağı konuşulmuştur. Konu özelinde Lozan görüşmelerinin de benzer şekilde seyretmesi TBMM’deki bazı kesimi tedirgin etmiştir.

sebebiyle her kesimden destek aldığı oldukça önemlidir.²⁶ Özellikle ulusal çıkarların savunucuları olan hükümetlerin halkın yansıması olan meclis tarafından desteklenmesi rakipte yarattığı algı hükümetin çıkar uğruna her koşulda desteklenen güçlü iktidarlar olduğudur. Sancak krizi de bu durumun doğrudan bir örneğidir.

10 Kasım 1936'da Fransa Türkiye'nin isteklerinin Suriye'nin bölünmesine sebep olacağı için kabul edilemeyeceğini ve konunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiştir (Ayın Tarihi, 1936, 92-94). Türkiye'nin de onayı ile sorun Milletler Cemiyeti'ne götürülmüştür. Hükümetin Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'nde görüşülmesine ilişkin kararı meclis tarafından da desteklenmiştir. Dışışleri Bakanı Aras'ın 27 Kasım 1936 tarihinde TBMM'ye sunduğu beyanatta Türkiye'nin 9 Ekim 1936'da Fransa'ya verilen nota ve 10 Kasım 1936'da Fransa'nın cevabi notasının içeriği hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Aras, beyanın devamında milli bir mesele olarak Sancak sorununun Milletler Cemiyeti'nde tetkik ve mütalaası için başvurulduğunu ve bu konuda TBMM'nin hükümete güven ve iznini talep etmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936b, 79). Aras'ın beyanını TBMM'de oylanmış ve oy birliği ile meclis kararına dönüşmüştür (Resmi Gazete, 1936). Dışışleri Bakanlığı konuyu, önce parti grubu içerisinde tartışmış ve sonrasında TBMM'ye getirilmiştir (Goloğlu, 2009, 224). Yürütmenin kriz sürecindeki karar ve eylemlerin meclis aracılığıyla meşrulaşmasına önem verdiği söylenebilir.

Nitekim Sandler Raporu 27 Ocak'ta Milletler Cemiyeti'ne sunulduktan sonra TBMM'nin 29 Ocak 1937'deki toplantısında başarılarından dolayı Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile Başbakan İsmet İnönü ve hükümetine meclis adına teşekkür edilmesi kararı alınmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 160). Bu detay yasamanın kriz sürecindeki gelişmeleri takip ettiklerini ve hükümete verilen desteği göstermektedir. Bu teşekkürün mecliste okunmasından sonra Başbakan İsmet İnönü kriz sürecine ilişkin bir konuşma yapmıştır. İnönü, Milletler Cemiyet'indeki gelişmelerin ve Türkiye'ye destek veren Romanya gibi ülkelerin desteğinin öneminden bahsederken krizin gidişatını etkileyen sistemik değişkenler üzerine yaptığı değerlendirme oldukça önemlidir. Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı düzenin bozulacağının emarelerinin ortaya çıktığı bir döneme girilmiştir. İtalya Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya'da Hitler iktidara gelmiş ve silahlanmaya başlamıştı. (Firat ve Kürkçüoğlu, 2014, 283). Ayrıca İspanya'da yaşanan iç savaş da

²⁶ Bu konuda bir çalışma için bkz.; Kaştan, 2019, 344-363.

Avrupa'daki barışı tehdit eden bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. İngiltere'nin Fransa ve Türkiye arasındaki sorunun çözümlenmesine yönelik girişimleri de uluslararası sistemdeki çatlakların belirtisiydi ve İngiltere'nin taraflar arasındaki meselenin çözümlenmesindeki çabası Başbakan İnönü'nün konuşmasında yer almıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 161).

7 Nisan 1937'de TBMM'de yapılan oturumda Suriye sınırındaki kaçakçılık ve eşkıyalık olayları gündeme gelirken milletvekilleri bunun Sancak sorunu nedeniyle Fransa'nın kışkırtmaları neticesinde olduğunu belirtmişlerdir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya milletvekillerini bu konuda desteklemiş Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde varılan sonuçtan memnun olduğu ve Türkiye aleyhine yapılan girişimlerle Milletler Cemiyeti'nden aldığı sonuçtan vazgeçmeyeceğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 19). Kaya, konuşmasını bölgedeki asayışı sağlamaya yönelik hem içerideki alınacak önlemler konusunda hem de dış politikada alınacak önlemler konusunda TBMM'nin mutlaka bilgilendirileceği şeklinde tamamlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 19). Kriz yönetimi sürecinde hükümet mümkün olduğunca TBMM'yi bilgilendirerek iletişim kanallarının açık olmasını sağlamıştır. İki seviyeli oyun kriz sürecinde kurallarına uygun şekilde işletilmeye çalışılmıştır. Konunun Lozan görüşmelerinde de ciddi şekilde tartışılmış olması ve milli bir çıkar üzerine oturtulmuş bir uyuşmazlık olması uluslararası düzlemde hükümetin kararlı duruşunun yansıtılması önemliydi. Ayrıca kriz sürecindeki taleplerin içeride de müzakere edilip konsensüsle alındığı ve hükümetin içeriden de desteklendiği Fransa ile yapılan müzakerelerde Türkiye'nin güçlü görünmesini sağlamıştır. Şükrü Kaya'nın yukarıda bahsi geçen konuşması üzerine Manisa milletvekili Refik İnce ve Çanakkale milletvekili Ziya Gevher Etili söz alarak hükümetin kriz yönetim sürecindeki başarısını teslim etmişlerdir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a, 20-22).

Diğer taraftan yürütmenin bir kanadı olarak cumhurbaşkanına baktığımızda Atatürk baskın lider olarak kriz yönetim sürecinde etkili olmuştur. Atatürk'ün açıklama ve eylemleriyle müzakerelerdeki temsilcileri destekleyici etkisi krizde başarıyı getiren önemli bir etkidir. Yasamanın da bu durumdan memnun olduğu, TBMM'deki görüşmelerde müzakere sürecinde liderin başarılı rolüne milletvekillerince atıf yapıldığı görülür.²⁷

²⁷ Örneğin Manisa milletvekili Refik İnce, Sancak Krizi'nin konuşulduğu oturumda yaptığı konuşmada "Bütün bu kanaatlerimizin en iyisi, en vecizi ve en lazımı ismi söyleyen Hükümete, hepimize, Hükümete en doğru yolu gösteren Atatürk olduğuna göre biz, bundan evvelki davalarda olduğu gibi, bu davada da en ufak bir vak'fei tereddüd göstermeksizin itimadla, emniyetle ve kemali kuvvetle onlara bağlı olduğumuzu ve milletin

Atatürk, Milletler Cemiyeti nezdinde belirlenen Sancak'ın statüsünün uygulanması sürecince Fransa'nın ağırdan alması ve uygulamaları kendi lehine değiştirmeye yönelik hamlelerine karşı TBMM'de konuşma yaparak hem meclisi bilgilendirmiş hem de Fransa'ya uyarıda bulunmuştur. Atatürk'ün 1 Aralık 1937'de TBMM'nin beşinci dönem açılış konuşmasındaki ifadeleri şöyledir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937b, 19):

“Yarımkı Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına, Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi, esaslı bir ölçü ve amil olacaktır kanaatindeyim.... İspanya hadiseleri dolayısıyla, Akdeniz ve Karadenizde alınması gereken tedbirlere, Cumhuriyet Hükümeti, en geniş bir zihniyetle iştirak etti. Dünyanın her tarafında olduğu gibi, bizi alakalandıran sahalarda ve bu arada, Akdenizde, sükun ve istikrarın korunması, bizim yakından ve alaka ile takib ettiğimiz bir mevzudur.... Geçen seneden beri, dost ve müttefik devletlerin mühim ricaliyle bizim devlet adamlarımız arasında karşılıklı ziyaretler vukua gelmiş ve bu, dostluklarımızın tezahürüne vesile olmuştur.”

Atatürk bu konuşmasında Sancak meselesi ile ilgili gelinen nokta hakkında ve uluslararası gelişmeler karşısında Türk hükümetinin duruşu hakkında bilgi vermektedir. Ancak şunu anlamak gerekir ki açık bir şekilde Akdeniz'in güvenliğinin sağlanmasındaki Türkiye'nin rolünün altını çizmek istemiştir. Ayrıca Sancak da bir koşul olarak sunulmuştur. Fransa eğer Akdeniz'in güvenliği için Türkiye ile ittifak içerisinde bulunmak istiyorsa krizde taviz vermeye zorunlu kılınmıştır. Fakat Fransa'nın oyalama tarzı siyasetine devam etmesiyle kriz giderek uzamış ve Türkiye askeri kuvvet kullanma tehdidini ortaya sürmüştür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Fransa'da müzakerelerin iç boyutu-ikinci seviye karar biriminin izlediği siyaseti güçleştirmiştir. Fransa'nın Sancak'ın statüsüne ilişkin müzakerelerdeki tutumu içeride hükümetin gerek kendi içinde gerekse kamuoyunda yeterince destek bulamadığının işaretlerini taşımaktadır. Bir yandan diplomatik-siyasi müzakerelerde Suriye'deki mandaterliğin avantajlarını elinde tutmak isteyen bir strateji izlenirken diğer yandan Türkiye'nin isteklerinin anlayışla karşılandığı, mandaterliği Milletler Cemiyeti Fransa'ya verdiğine göre Milletler Cemiyeti eğer Sancağa ayrı varlık statüsü, hatta bağımsızlık verirse Fransa'nın buna karşı çıkmayabileceği ifade edilmiştir. Üstelik içeride gerek Dışişleri Bakanlığı bürokrasisi içinde gerekse kamuoyunda hükümetin Sancak politikası yoğun biçimde eleştirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin tepkisini sertleştirmesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü karar birimleri 1921'den beri değişik zamanlarda yürütülen müzakerelerde Fransa'nın Türkiye'yi oyalamasının ilişkileri zehirlediği düşüncesindedirler. Öyle ki Hatay'ın ayrı varlık statüsü kazanması, seçimlerin yapılması sürecinde dahi Fransa

dahi bu bağlılıkta müşterek bulunduğunu ve bizimle beraber olduğunu ifade etmeyi vicdani ve vatan-i borçlarımızın en büyüğü tanımakla sözüme nihayet veriyorum” demektedir. Açıklamalar için bkz.; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 5, Toplantı 45, c.17 (7 Nisan 1937), 21.

ayak sürümeye devam etmiştir. Hatta 1936'da mandaterlikten ayrılmayı düşünen Fransa savaşın seyriyle birlikte bu düşüncesinden uzaklaşmış, Suriye'nin bağımsızlığı 1944 yılında gerçekleşebilmiştir.

1938 yılında dünya siyasetindeki önemli gelişmeler sebebiyle Fransa ile ittifak konusu 1 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı Atatürk'ün TBMM'nin açılış konuşmasında Hatay meselesi ile birlikte tekrar ele alınmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1938, 7):

“Bu millî davayı bir Türk-Fransız dostane anlaşması ile halletmek yolundaki mesai muvaffakiyete erdi. Türk ve Fransız askerlerinin muvakkat ve müşterek işgali bu anlaşmanın bariz tezahürü oldu. Bu sayede sükün yerleşti ve intihabat ikmal olundu. Nihayet Hatay, Millet Meclisine ve istiklâline kavuştu. Müstakil Hatay Devleti bu gün inzibat kuvvetlerini tanzim eylemek ve memleketin dahilî emniyetini de kendi vasıtalarıyla temin etmekle meşguldür. Bunun da yakında başarılacağını ümid ediyoruz. Geçen sene ‘Yarıncı Türk - Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi esaslı bir ölçü ve âmil olacaktır’ demiştim. Filhakika Hatay işindeki Türk - Fransız anlaşması iki Devlet arasındaki münasebetleri çok dostane bir duruma getirmiştir. Hatay işinde istihsal edilen neticelerin istikrarı Türk - Fransız dostluğunun da inkişaf ve tebellürüne bir esas teşkil edeceği kanaatindeyim.”

Atatürk'ün bu konuşması uluslararası müzakerenin çeşitli boyutlarını göstermektedir. Fransa ile bir taraftan Hatay için müzakereler yapılırken Fransa'nın ise bölgede Türkiye ile müttefikliğe ihtiyacı vardı. Fransa'nın bu konudaki yumuşak karnı Atatürk tarafından pragmatik şekilde değerlendirilirken bu konuda TBMM'yi bilgilendirmiştir. Karar biriminin algısında artık tehdidin seviyesi düşmektedir ve yumuşama evresine girilmiştir. Bunun Fransa ile ilişkinin dostane yöne çevrilmesi için TBMM'de karşılık bulması gerekli olmuştur. Yeni bir Dünya Savaşına giderken kendini güvenceye almak isteyen Türkiye daha sonra İngiltere ve Fransa ile yapılacak ittifaka zemin oluşturmak istemiştir. Fakat şunu da eklemek gereklidir; Fransa'ya verilen Türkiye'nin Sancak'taki taleplerinin ilişkilerin dostane yürütülmesi konusunda kesin bir kırmızı çizgi olduğu mesajı oldukça açıktır.

Hatay bağımsız olmuş olsa da Atatürk'ün ölümünden sonra krizin yumuşama sonrasında Hatay'ın Türkiye'ye ilhak olma sürecinde Türkiye durumu dikkatle yakından takip etmiştir. Hatay'ın Cumhurbaşkanı ve Başbakanı TBMM'den milletvekili seçilmişlerdi. Bu durum yani bir ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının bir başka devletin meclisine milletvekili olarak girmeleri vaka değildi belki ancak Türkiye kriz yönetiminin bir hamlesi olarak böyle bir eylemde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü artık kriz ile yakından ilgilenmekteydi. Fransa ve İngiltere ile Üçlü İttifak Antlaşması'nın görüşmelerinin nihayete yaklaştığı bir dönemde Fransa'nın karşısına bir koz olarak Hatay'ın ilhakını kabul etmesi sunulacaktır.²⁸

²⁸ Üçlü İttifak Anlaşması'na giden süreç için bkz.; Yamaç, 2019, 215-252.

Hatay Başbakanı ve Cumhurbaşkanı'nın TBMM'de milletvekili seşilmeleri de oldukça aēık ama naif bir Şekilde bu talebin ifadesi olmuştur.

Tablo 1. Karşılaştırmalı Müzakere Özellikleri

	Türkiye	Fransa
Uluslararası Diplomatik Destek	İngiltere, Romanya, Belçika, SSCB, Balkan Antantı ve Sadabat Pakti Ülkeleri	
Uluslararası-Bölgesel Alt Sistemdeki Tehdit-Tehlike Algısı	Akdeniz’de İtalya Saldırganlığı	Doğrudan Almanya’nın tehdidi altında olmak (Versay’ın intikamı)
İstihbarat Desteği ve Örtülü Seçenekler	Fransız diplomatik yazışmalarına ulaşma ve talimatları öğrenme; İstihbaratın Sancak’ta yerel örgütlenmeyi desteklemesi ve Fransız yönetimine karşı direniş örgütlemesi; Bağımsız Suriye Yanlısı Arap ve Alevileri Destekleme	Türkiye’nin diplomatik-siyasi çözüm bulunamazsa askeri yöntemlere başvurmada kararlı olduğu bilgisi, Türkiye’de ayrılıkçı Kürtleri destekleme; Sancak’ta Türkiye karşıtlığını destekleme
Siyasi-Nihai Karar Birimleri Arasında İletişim	Diplomatik temsilciler aracılığı ile mesaj iletme, Cumhurbaşkanı Atatürk’ün resmi açıklamaları ve mesajları	Başbakan Leon Blum’un mektup göndererek tansiyonu düşürecek seçenekler sunması,
Müzakerelerde Yer Alan Temsilciler	Tevfik Rüşü Aras (Dışişleri Bakanı) Numan Menemencioglu (Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri) Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Hasan Rıza Soyak (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri)	Yvon Delbos (Dışişleri Bakanı) George Bonnet (Dışişleri Bakanı) Pierre Viénot (Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tesson (Dışişleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışişleri Genel Sekreteri) Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi)
Uyuşmazlık Çözümüne Dair Yaklaşım	Barışçıl diplomatik-siyasi doğrudan müzakerelerle çözüme ulaşmak; MC ile işbirliğine evet	Müzakereye evet; Milletler Cemiyeti görüşlerine uygun çözüm arayışı
Uyuşmazlığa Yüklenen Anlam	1921 taahhütlerine uygun olarak Hatay’ın ayrı varlık olarak kabulü, bağımsızlığı, ilhaki	1921 taahhütleri ve Sancak’ın statüsüne ilişkin hükümler Fransa’nın mandaterlik yükümlülükleriyle çatışmamalıdır. Sancak Suriye egemenliğinde bir bölgedir.
Müzakerelerin Mutfağında Uyumluluk	Yetkili müzakereci ve diplomatik temsilcilerle karar yapısı içinde strateji belirlemede çoklu danışma ve saptanan politikanın uygulanmasında tam destek	Müzakereci ve diplomatik temsilcilerin karar yapısı ile iletişim eksikliği-talimatlılık-iletişimsizlik; siyasal karar birimi değişikliği ile siyasa değişikliğine gidilmesi
Seviye II- İç Destek	Meclis, Ulusal Basın ve Kamuoyunun Tam Desteği	Hükümetin-müzakerecilerin Sancak sorununa ilişkin siyasetine yönelik sert eleştiriler,
Karar Yapısında Uyum	Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Genelkurmay Başkanı amaç ve hedefte tam uyum, yöntemde kısmi uyumsuzluk. Cumhurbaşkanı Atatürk-Başbakan İnönü Cumhurbaşkanı Atatürk-Başbakan Bayar Cumhurbaşkanı İnönü-Başbakan Bayar Cumhurbaşkanı İnönü-Refik Saydam	Başbakan, Dışişleri Bakanı, diplomatik-bürokratik temsilciler arasında görüş ayrılığı ve uyumsuzluk
İç Gündem	Görece istikrarlı ekonomik, sosyal, siyasal yapı; ekonomik kalkınmada başarı, çok partili rejim denemeleri, rejimin-devrimlerin konsolidasyonu, Dersim İsyanı	Ekonomik, sosyal, siyasal sorunlar, istikrarsız hükümetler ve yönetimden memnuniyetsizlikler

Tablo 2. Karar Yapı, Süreç ve Müzakerelerde Öne Çıkan Aktörler

Karar Yapısı ve Sürecinde Yer Alan Aktörler	DÜZEY II		DÜZEY I	
	Türkiye	Fransa	Türkiye	Fransa
Cumhurbaşkanı	Mustafa Kemal Atatürk	Albert Lebrun		
Başbakan	İsmet İnönü Celal Bayar Refik Saydam	Léon Blum Camille Chautemps Édouard Daladier		Léon Blum
Dışişleri Bakanı	Tevfik Rüştü Aras Şükrü Saracoğlu	Yvon Delbos George Bonnet	Tevfik Rüştü Aras	Yvon Delbos George Bonnet
Dışişleri Genel Sekreteri	Numan Menemencioğlu	Pierre Viénot (Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tesson (Dışişleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışişleri Genel Sekreteri)	Numan Menemencioğlu	Pierre Viénot (Dışişleri Bakanlığı Siyasi Müsteşarı) François De Tesson (Dışişleri Müsteşarı) Alexis Leger (Dışişleri Genel Sekreteri)
Diplomatik Temsilciler	Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Cevat Açıkalın (Olağanüstü Türk Temsilci-Hatay) Feridun Cemal Erkin (Beyrut Başkonsolosu) Necmettin Sadak (MC Daimi Temsilcisi)	Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi) Durieux (Yüksek Komiser Sancak Delegesi) Roger Garreau (Yüksek Komiser Sancak Delegesi)	Suad Davaz (Paris Büyükelçisi) Cevat Açıkalın (Olağanüstü Türk Temsilci-Hatay) Feridun Cemal Erkin (Beyrut Başkonsolosu) Necmettin Sadak (MC Daimi Temsilcisi)	Henri Ponsot (Ankara Büyükelçisi) René Massigli (Ankara Büyükelçisi) Durieux (Yüksek Komiser Sancak Delegesi) Roger Garreau (Yüksek Komiser Sancak Delegesi)
İçişleri Bakanı	Şükrü Kaya Refik Saydam			
Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri (Atatürk'ün Görevlendirmesiyle)	Hasan Rıza Soyak		Hasan Rıza Soyak	
Genelkurmay Başkanı	Fevzi Çakmak	Maurice Gustave Gamelin		
Meclis Başkanı	Kazım Özalp			
İstihbarat Başkanı	Şükrü Ali Öğel			
Yerel Aktörler	Tayfur Sökmen Abdurrahman Melek Şükrü Sökmenşüer Aldılgani Türkmen		Tayfur Sökmen Abdurrahman Melek Şükrü Sökmenşüer Aldılgani Türkmen	
Askeri Kişiler	Şükrü Kanatlı Asım Gündüz	Damien De Martel (Yüksek Komiser) Charles Huntziger (Fransız Doğu Ordusu Komutanı) Philibert Collet (Yüksek Komiser Delegesi)	Şükrü Kanatlı Asım Gündüz	Damien De Martel (Yüksek Komiser) Charles Huntziger (Fransız Doğu Ordusu Komutanı) Philibert Collet (Yüksek Komiser Delegesi)

SONUÇ

Suriye'nin Fransa'dan bağımsızlığının gündeme gelmesi ile Türkiye ile Fransa arasında 1921 Ankara Anlaşması ile dondurulan Sancak meselesi yeniden tartışılmaya başlamıştır. Türkiye'nin Sancak'a bağımsızlık verilmesi yönündeki talebi ile tetiklenen kriz zaman içerisinde Milletler Cemiyeti'ne intikal etmiştir. Uzun ve zorlu bir süreç sonrasında Hatay'ın bağımsız olması ile kriz yumuşamış ve kriz sonrası evrede nihayetinde Türkiye'ye ilhak olarak kriz tamamen sona ermiştir.

Sancak krizinde Cumhurbaşkanı Atatürk'ü baskın lider karar birimi olarak görmekteyiz. Karar birimi kriz yönetiminde Putnam'ın şekillendirdiği iki seviyeli oyun modelinde olduğu gibi hem uluslararası hem de ulusal alanda müzakere sürecini şekillendirmiştir. Atatürk Fransa ile (birinci seviye) müzakereleri yürütürken belirlenen kriz yönetim stratejisi ve tekniklerini uluslararası sistemdeki güç dengesi değişikliklerine göre yönlendirmiştir.

Öncelikle uluslararası sistemin etkisi fırsat ya da kısıt olarak kabul edildiğinde kriz sürecinde sistemik gelişmeler Türkiye için kesinlikle fırsat olmuştur. Avrupa'daki güç dengelerindeki değişimler ve bunun Akdeniz üzerinden bölgesel alt sisteme yansımaları Türkiye'yi destekleyici nitelikte olmuştur. Fransa, Avrupa'da hissettiği ciddi tehdit algısıyla hem manda yönetimlerini bırakarak dikkatini anavatan topraklarının olduğu Avrupa'ya çekmek istemiştir hem de olası bir anavatanı doğrudan bir saldırıya uğradığında Türkiye'nin müttefikliğine ihtiyaç duyabileceğini fark etmiştir. Bunu kabullenebilmesi uzun bir zaman aldığı gibi ülke içinde de emperyal çıkarlarla ülke güvenliği arasında bir tercihe zorlanmış olma hali hükümetler ile muhalefet arasında ciddi görüş-çıkarc çatışması yaratmıştır. Diğer yandan savaşın getireceği ortamda bir başka dış politika uyumsuzluğu ile uğraşmak istemeyen Fransa'nın Hatay konusundaki motivasyonunu İngiltere de kırmaktaydı. Kriz sürecinde arabulucu olan İngiltere, Türkiye ile geliştirdiği yakın ilişkiler sebebiyle Fransa üzerinde baskı kurmuş ve müzakere süreci Türkiye lehine işlemiştir.

Kriz sürecinde anayasa gereği nihai karar birimi ve siyasal sorumlu Başbakan İsmet İnönü olsa da, yürütmenin siyasal sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk baskın lider olarak kararlarda öne çıkmaktadır. Baskın lider olarak karar alıcı Atatürk Sancak krizindeki tehdit algısını "şahsi meselem" diyerek ifade ederken TBMM'de ve kamuoyunda "milli dava" vurgusunu ön plana çıkararak meseleye ulusal meşruiyet kazandırmıştır. Krizin sürecinde karar birimi iki seviyeli bir oyunu tasarlamış ve uygulamıştır. Dönemin koşullarıyla bakılınca Türkiye'de siyasal hayatın ve haliyle dış politikanın ne kadar tek lider

üzerinde yürüdüğü açıksa da uluslararası pazarlığın desteklenmesi için içeride ulusa mal edilmiş çıkar yaratmak gerekmektedir. Bu gereklilikle Atatürk TBMM'yi kriz sürecine dahil etmiştir. İki seviyeli oyunun da varsayımı ile içerideki pazarlık alanıyla ne kadar çıkar algısı bütünleşirse uluslararası alanda anlaşmaya varılma şansı o oranda artmıştır. Ulusal desteğe sahip hükümet ve karar yapısı rakip nezdinde daha prestijli ve güçlü görünürler. Bu güçlü görüntü rakibe çizilen kırmızı çizginin ne kadar net olduğunu açıkça hissettirir. Atatürk'ün TBMM dönem açılış konuşmasında sorunu ilk kez gündeme getirdiğinde Fransız büyükelçinin bunu bir ültimat olarak algılaması ve bu konuşmanın özellikle mecliste yapılmış olması açık bir örnektir. Diğer taraftan Tayfur Sökmen'in 1935'te ve 1939'da, Abdurrahman Melek'in 1939'da milletvekili seçilmeleriyle TBMM, Hatay'ın Türkiye'ye ilhak talebi için araç olarak kullanılmıştır. Teknik süreçler gereği yine kriz sürecinde TBMM krize çeşitli şekillerde müdahil olmuştur. Diğer yandan 1924 Anayasası gereği uluslararası antlaşmaların uygun bulunması TBMM'nin yetkisindeydi. Kriz sürecinde imzalanan uluslararası nitelikteki an[t]laşmalar için TBMM'nin onayı gerekmekteydi. Ayrıca meselenin çözümü için Milletler Cemiyeti'ne gidilmesi yine TBMM kararı ile gerçekleşmiştir. Bu teknik ve hukuki ayrıntılar içeride ikna edilmesi gereken ulusal bir yapı olarak TBMM'nin rolü öne çıkmaktadır. Uluslararası sistemin fırsatlarını başarılı bir şekilde kendi lehine kullanan karar alıcı ulusal seviyede TBMM ile ilişkisini de iyi şekilde yöneterek Fransa ile pazarlığında konumunu sağlamlaştırmıştır.

KAYNAKLAR

Ayın Tarihi (1936 Kasım). S. 36.

Ayın Tarihi (1937 Şubat). S. 38.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (1921). Dönem 1, Birleşim 94, C. 2.

TBMM Zabıt Ceridesi (1936). Dönem 5, Birleşim 1, C. 13.

TBMM Zabıt Ceridesi (1936). Dönem 5, Birleşim 8, C.13.

TBMM Zabıt Ceridesi (1937). Dönem 5, Birleşim 30, C. 15.

TBMM Zabıt Ceridesi (1937). Dönem 5, Birleşim 45, C. 15.

TBMM Zabıt Ceridesi (1939). Dönem 6, Birleşim 37, C. 4.

Ada, S. (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aksu, F. (2018). “Türk Dış Politikası Krizlerinde Hükümetler, Cumhurbaşkanları ve Başbakanlar”. *Uluslararası İlişkiler*. C. 13 S. 59, 65-78.

Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Barlas, D (2000) “Fransız Belgelerine Göre Türkiye’nin Avrupa Politikası (1930-1939)”, *Atatürk 4. Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 217-222.

Davaz, S. (1936). *İskenderon-Antakya Meselesi IV*. Ankara: (Yayınevi Yok)

Dayı, S. E. (2002). “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 19, 331-340.

Demir, Y. (2012). “Hatay’da Siyasi Çekişmeler ve Türkiye’nin Politikası (1936-1938)”, *History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 47-72.

Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. “Sancak Sorunu”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I. içinde (279-292)* İstanbul: İletişim.

Foreign Relations of the United States (FRUS) Diplomatic Papers (1938). The British Commonwealth, Europe, Near East, and Africa, Volume II. Document 851.

Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II: Tek Partili Cumhuriyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gözler, K. (2016). *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

Güçlü, Y. (2001). *The Question of the Sanjak of Alexandretta*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hermann, M. ve Hermann, C. (1989). “Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry”. *International Studies Quarterly*. Vol.3, No.4, 361-387.

Iida, Keisuke. (1993). “When and How Do Domestic Constraints Matter? Two-Level Games with Uncertainty”. *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 37, No. 3, 403-426.

Karakoç, E. (2009). “Atatürk’ün Hatay Davası”. *Bilig*. S. 50. 97-118.

- Kaştan, Y. (2019). "TBMM Tutanak Defterleri'ne Göre İskenderun Sancak Meselesi, Hatay Cumhuriyeti ve Hatay'ın Türkiye'ye Katılım Süreci (1936-1940)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 12, Sayı: 67, 344-363.
- Khadduri, M. (1945) "The Alexandretta Dispute". *The American Journal of International Law*. Vol. 39, No: 3, 406-425.
- Kni, H. (1989). "Hatay Sorunu'na Yeni Bir Bakış". *Atatürk Yolu Dergisi*. C. 1 S. 4, 535-539.
- Melek, A. (1986). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nadi, Y. (1937, 6 Ocak). "Fransız Dostluğuna Hala Kıymet Veriyoruz". *Cumhuriyet*.
- Oran, B. "Dönemin Bilançosu", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C. I.* içinde (387-398) İstanbul: İletişim.
- Pehlivanlı, H. (1998). "Atatürk Dönemi Milli Emniyet Hizmetleri Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XIV, S. 4, 159-205.
- Putnam, R. D. (1988). "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games". *International Organization*. Vol. 42, No. 3, 435-436.
- Renshon, J. ve Renshon, S. A (2008). "The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making". *Political Psychology*. Vol. 29, No. 4, 509-536.
- Sarımay, Y. (1996). "Atatürk'n Hatay Politikası-I (1936-1938)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. XII, S. 34, 3-67.
- Sebenius, J. K. (2013). "Level Two Negotiations: Helping the Other Side Meet Its 'Behind-the-Table' Challenges". *Negotiation Journal*. Vol. 29, Issue 1, 7-21.
- Selek, S. (2009). İsmet İnönü Hatıralar, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Soyak, H. R. (2006). *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, İ. (1985). "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri". *Belleten*. C. 49, S.193, 79-109.
- Soysal, İ. (1989). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sökmen, Tayfur (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- şener, B. (2018). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir İnce Diplomasi Uygulaması: Siyasal, Hukuksal Ve Askerî Boyutlarıyla Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Süreci (1921-1939)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. 34, S. 97, 139-178.
- şimşir, B. (1981). "Atatürk'n Yabancı Devlet Adamları ile Görüşmeleri". *Belleten*. C.45/1 S.177, 157-207.
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü (1973). *Montreux ve Savaş ve ncesi Yılları (1935-1939)*. Ankara: Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl Serisi.
- Tekin, M. (2015). *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2015.
- Tengirşenk. Y. K. (2001). *Vatan Hizmetinde*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924.

Yamaç, M. (2019). “Fransız Arşiv Belgelerinde 23 Haziran 1939 Tarihli Türk - Fransız Antlaşması”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. S. 99, 215-252.

Yavuz, B. (1992). “1921 Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. C. VIII, No. 23, 273-308.

“Antakya ve İskenderun meselesi hakkında Hariciye vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras’ın beyanatının tasvib edildiğine dair karar” (1936). TBMM Karar No: 958. *Resmi Gazete*. 3475.

“Hatay Meselesi ile İsviçre basınından Neue Zürcher Zeitung gazetesi ve Yugoslav basınından yarı resmi Novosti gazetesinde çıkan yazılar.” (1938). *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* 030.10/224.509.28.

“Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun 3711 S.K.” (1939). *Resmi Gazete*. 4255.

“Romanya Bükreş'te yayınlanan Le Moment gazetesinde Hatay’la ilgili olarak çıkan yazı.” (1937). *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.10/222.501.25.

“Türkiye Fransız Hükümeti’ne Bir Nota Verdi” (1936, 10 Ekim). *Cumhuriyet*.

“Türkiye’nin Milletler Cemiyetine iltihakının tasvip edildiği hakkında” (1932). TBMM Karar No:726. *Resmi Gazete*. 2148.